

Vicâde Rivâyet Lâfızları ve Diğer Hadis İstılahlarıyla İrtibatı

“Terms of Wiğadah Riwayah
and Its Relation to other Terms
of Hadith Methodology”

Rahmiye HATİBOĞLU*

Abstract: Value of any knowledge acquired in a field of study is important both in terms of its binding aspect and also in religious matters. It is also essential to distinguish the knowledge that was obtained from the Prophet’s teachings from the knowledge that was not. Because, obviously, Muslims who guides their spiritual and worldly lives through Qur’an and Sunnah needs this kind of reliable knowledge. Just as quoting sanads of hadiths which are one of the fundamental sources of the religion gives information about the rawis, the words used in the narrative give information about how the hadith was obtained. Terms of Riwayah or terms of narration were discovered by hadith methodology scholars express the value of the knowledge acquired through the narrated hadith. In which ways the narrated hadith was acquired and in which ways it was narrated are reported through some patterns of expression in the isnad. Words of transmission that were used in the hadiths narrated through wiğadah/discovery of books method which is one of the ways of tahammül/Receiving and adâ’/Transmission and a method which is encountered since the writing of hadithes became widespread are known. On the other hand, the value of knowledge expressed in the hadith which is acquired through wiğadah method is put forth by the scholars of methodology of hadith.

Citation: Rahmiye HATİBOĞLU, “Vicâde Rivâyet Lâfızları ve Diğer Hadis İstılahlarıyla İrtibatı” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/1, 2015, pp. 41-74.

Key words: Hadith Methodology, Wiğadah, Hadith Terms of Hatıht, Terms of riwayah, Hadith Receiving and Transmission Methods.

I. Giriş:

Hız. Peygamber’in hayatta olduğu dönemde yaşayan Sahâbiler, İslâm Peygamber’inin her sözünü işitmek, her haline şahit olmak için azami gayret gösteriyorlardı.** Hız. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerini bizzat O’nun kendi lisanından işterek, fiil ve takrirlerini görenek öğrendikleri gibi O’nun söylediğini

* Diyanet İşleri Başkanlığı, Nilüfer İlçe Müftülüğü Vaizi, BURSA.
rahmiyehatiboglu@gmail.com

** Bu makale yazarın *Hadis Alma ve Nakletme Yollarından Vicâde Yöntemi* (Yalova 2015, XII+95 s.) başlığı ile Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri

işiten veya yaptığını müşahede eden diğer sahâbiler vasıtasıyla da öğreniyorlardı. Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'e verilen tebliğ, tebyîn ve teşriî vazifesi sahâbilerin bu hassasiyette olmalarının sebebinin teşkil etmiştir.

Hız. Peygamber'in kendisi henüz hayatta iken sahâbiler tarafından hadislerinin öğrenilip onlarla amel edilmesi önemli olduğu gibi gelecek nesillere intikal ettirilmesi de aynı derecede öneme haizdir. Ashâb-ı kirâm, Hz. Peygamber'in sözlerini ezberlemek, fiilleriyle amel etmek suretiyle O'ndan öğrendiklerini muhafaza ediyorlar ve unutmamak için de aralarında müzakere ediyorlardı. Hadislerin muhafazası bir taraftan hıfz edilerek temin edilmeye çalışılırken aynı zamanda diğer taraftan bazı sahâbilerin eliyle de yazılarak temin edilmeye çalışılmaktaydı. Ashâb-ı kirâm kendi aralarında dahi hadisleri birbirlerine naklederken kimden öğrendiklerini haber veriyorlardı. Hz. Peygamber'in hadisleri, gelecek nesillere sahâbilerin başlangıçta kendi aralarında kullandıkları bu metod ile intikal ettirilmiştir.

Hadislerin tesbiti ve sonraki Müslümanlara sıhhatli bir şekilde rivâyet edilmesini temin etme gayretleri hadis ilminin meydana gelmesinin bir sebebidir, diğer bir ifadeyle bu ilim Hz. Peygamber'in hadislerinin sıhhatli bir şekilde gelecek nesillere ulaştırılmasını temin etmiştir. Hadis usûlü ise bu maksadın gerçekleştirilmesine yönelik olarak belirli kuralları ortaya koyan ilimdir ki bu metodlar sayesinde Müslümanlar, Hz. Peygamber ile irtibatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirmişlerdir.

Hadis usûlü, Hz. Peygamber'in hadislerini red veya kabul açısından değerlendirebilmek için belirli kurallar tesbit etmiştir. Bu kurallar hadisin sadece metni ile alakalı olmayıp o hadisi rivâyet eden şahısların isminin zikredildiği senedi ile de ilgilidir. Râvî, mervî ve rivâyet esasları üzerine kurulan bu ilim, hadislerin sahihini sakîminden ayıracak metodları va'z ederken aynı zamanda ilgili ıstılahları da ortaya koymuştur.

Hadisleri yazılı haliyle elde etmek, bulmak manasına gelen vicâde, usûl-ü hadîsin rivâyet keyfiyeti esası ile ilgili bir ıstılahtır. Tahammül ve edâ yolları, hadis öğrenim ve öğretim şekilleri olarak da zaman içinde isimlendirildiği görülmektedir. Rivâyet, Hz. Hz. Peygamber'in hadislerini onu nakleden râvîlerin isimlerini zikrederek ve usûlüne uygun ıstılahları kullanarak başkasına aktarmaktır. Tahammül, Hz. Peygamber'in hadisini usûlüne uygun bir şekilde hocadan tedris etmek, edâ ise, talebeye öğretmektir.

İlerleyen zaman içinde yazılı metinlerin çoğalması, başlangıçta şifâhî olarak yapılan hadis rivâyet geleneğini de etkilemiştir. Hadislerin kitaplara yazılması, semâ dışında başka rivâyet yollarının ortaya çıkmasına da sebebiyet vermiştir.

Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda Yard. Doç. Dr. Fatma Kızıl'ın danışmanlığında hazırladığı ve 10 Ağustos 2015 tarihinde oy birliği ile kabul edilen yüksek lisans tezinin ilk bölümüne dayanılarak yazılmıştır.

Bu rivâyet yollarından biri de el-vicâdedir. Hadis rivâyetinde gösterilen bu tizliğin tek amacı, Hz. Peygamber'in hadislerinin tahrif edilmesine ve O'na yalan isnad edilmesine engel olmaktır.

II. Vicâde Kavramının Lügat ve İstilah Manası

Hadis alma ve nakletme yollarından vicâde Arapça “و-ح-د” sülâsîsinden türetilmiş olup, yaygın olarak ikinci bâbtan “وَجَدَ-يَجِدُ” şeklinde kullanılmakla birlikte, nadiren altıncı bâbtan “وَجَدَ-يَجِدُ” şeklinde de kullanılmaktadır. Ancak, Benü Âmir b. Sa'sa'a kıyâsa aykırı olarak “وَجَدَ-يَجِدُ” şeklinde birinci bâbtan kullanmıştır.¹ Hadis ilminde kullanılan vicâde (الْوَجْدَةُ) kelimesi, müvelled/türetilmiş bir istilah olup, bu şekilde bir kök/masdar Arap lügatinde yer almamaktadır. Ancak Arap lügatinde, “وَجَدَ-يَجِدُ” şeklindeki yaygın kullanımın pek çok masdarı bulunup, farklı masdarlarla çok farklı anlamlar ifade edilmektedir. “الْوَجْدَانُ”, “الْوَجْدَانُ”, “الْوَجْدَانُ” masdarları ile yitiğini bulmak manasında kullanılır. Öte yandan “الْوَجْدُ” beş duyu organlarından biri ile bulup hissetmek, akli melekesiyle bulup tespit etmek, Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde vâsıtasız olarak mücerred anlamda bilmek manalarında “الْوَجْدُ” ve “الْوَجْدَةُ” masdarlarından zengin olmak, “وَجَدَ” ve “يَجِدُ” masdarlarıyla gazaplanmak, “وَجَدَ” masdarı ile âşık olmak, hüznülenmek manasında kullanılır.²

Mütekaddimûn döneminde *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* adlı eserinde el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), “وَجْدَةٌ” kelimesini konu başlığında ilk kez zikretmiştir.³ Bir usul konusu olarak meseleyi ele alan eserler arasında hadis alma ve nakletme yollarından biri olarak ilk olarak ‘vicâde’ başlığını İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), *'Ulûmü'l-hadîs* adlı eserinde kullanmıştır.⁴ Kâdî 'Iyâz (ö. 544/1149) *el-İlmâ* da, bir usul mevzuu olarak vicâdeyi İbnü's-Salâh'dan daha öncece almış olmasına rağmen o, bu konuda “الْحَطُّ/ yazı” kavramını kullanmayı ve ilgili konuyu bu başlık altında anlatmayı tercih etmiştir.⁵ *'Ulûmü'l-hadîs*'de ‘vicâde’ kelimesi hakkında “وَجَدَ-يَجِدُ” fiilinden türetildiği ifade edilmektedir.⁶

İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) vicâdenin me'hazıyla alâkalı verdiği bilginin

¹ Sibeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, nşr. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Üçüncü baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî 1408/1988, IV, s. 341.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi el-Okyânûsü'l-Basîf fî Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît*, Birinci baskı, II, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı 2013, ss. 1622-1623.

³ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali b. Sâbit (ö. 463/1071), *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, Birinci baskı, Kahire: Dâru'l-Mektebî'l-Hadîsiyye 1391/1972, s. 505.

⁴ İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *'Ulûmü'l-hadîs*, nşr. Nûruddîn 'Itr, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye 1401/1981, s. 157.

⁵ el-Kâdî 'Iyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *el-İlmâ ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ'*, nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, İkinci baskı, Kahire: Dâru't-Türâs ve Tûnus: el-Mektebetü'l-'Atika ts., s. 116.

⁶ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 157.

yanında belirttiği bir başka husus da kelimenin türetilmiş kelimelerden olup daha önceleri Araplardan işitilmediğidir.⁷ Kavramın Araplardan işitilmeyip türetilmiş olma özelliğinin İbnü's-Salâh'dan sonraki müelliflerin bir kısmı tarafından aynıyla ifade edildiği⁸ görülmektedir. İbnü's-Salâh'dan sonraki bazı müellifler ise sadece türetilmiş bir kelime olduğu bilgisine yer verirken⁹ Muhammed Edîb Sâlih, Araplardan işitilmemiş olma vasfının zikriyle iktifa etmektedir.¹⁰

Mezkûr ıstılâhın hususiyetiyle alâkalı İbnü's-Salâh'ın, kelimenin Araplardan işitilmeyip, sonradan türetilmiş olduğunu söylediği belirtilmişti. Zekerıyyâ el-Ensârî de (ö. 926/1520) 'vicâde' kelimesini hadis usulcülerinin türettiğini¹¹ kaydetmektedir. Vecîhüddîn el-Gucerâtî (ö. 998/1580)¹² ve 'Ali el-Kârî (ö. 1014/1606)¹³ vicâde kelimesinin ilk olarak hâlis Araplardan işitilmediğini belirtirken Muhammed Molla Hanefî (ö. 900/1495) ve el-Leknevî (ö. 1304/1886) ise kadîm Araplardan işitilmeksizin¹⁴ ıstılâh ehli (hadis ıstılâhçıları) tarafından

⁷ İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadis, s. 157.

⁸ en-Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *İrşâdu tullâbi'l-hakâikilâ ma'rifeti süneni Hayrî'l-halâik*, nşr. Nûruddîn 'Itr, Birinci baskı, Baskı yeri yok, Matbaatü'l-İttihâd 1407/1988, s. 140; et-Tîbî, el-Hüseyn b. Abdillâh (ö. 743/1343), *el-Hulâsa fî usûli'l-hadis*, nşr. Subhî es-Sâmerrâî, Birinci baskı, Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd ve Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb 1405/1985, s. 110; İbnü'l-Mülâkkın, Ebû Hafs Sirâcuddîn 'Ömer b. 'Ali b. Ahmed el-Ensârî (ö. 804/1401), *el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadis*, nşr. 'Abdullâh b. Yûsuf el-Cudey', I-II, el-Memleketü'l-'Arabıyyeti's-Su'ûdiyye: Dâru Fevvâz li'n-Neşr 1412/1992, s. 334.

⁹ İbn Cemâ'a, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. İbrâhîm (ö. 733/1333), *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari 'Ulûmi'l-hadisi'n-Nebevi*, nşr. Muhyiddîn 'Abdurrahmân Ramadân, Dımaşk: Dâru'l-Fikr 1406/1986, s. 91; el-Cürcânî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Muhammed b. 'Ali es-Seyyid eş-Şerîf (ö. 816/1413), *el-Muhtasar fî usûli'l-hadis*, nşr. Fuâd 'Abdülmün'im Ahmed, İskenderıyye: Dâru'd-Da've 1403/1983, s. 72; İbnü'l-Vezîr, Ebû 'Abdillâh 'İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. 'Ali (ö. 840/1436), *Kitâbü Tenkîhi'l-enzârîfi ma'rifet-i 'ulûmi'l-âsar*, nşr. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâk ve 'Âmir Hüseyin, Birinci baskı, Beyrut: Dâru İbn Hazm 1420/1999, s. 241.

¹⁰ Muhammed Edîb Sâlih, *Lemehât fî usûlü'l-hadis*, Altıncı baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi 1418/1988, s. 350.

¹¹ Zekerıyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed b. Ahmed Zekerıyyâ es-Senikî el-Ezherî, (ö. 926/1520), *Fethu'l-bâkî bi şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî* (ö. 806/1404), nşr. Senâullâh ez-Zâhidî, Birinci baskı, Sâdikâbâd: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye ve Beyrut: Dâru İbn Hazm 1420/1999, s. 365.

¹² Vecîhüddîn el-Gucerâtî, el-'Alevî el-Hindî (ö. 998/1590), *Şerhu Nüzheti'n-nazar*, nşr. Nefis Ahmed Misbâhî, Birinci baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1432/2011 (*Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* ve *Nüzheti'n-nazar fî Tavâhihi Nuhbeti'l-fiker* ile birlikte), s. 240.

¹³ 'Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn b. Sultân b. Muhammed 'Ali el-Herevî (ö.1014/1605), *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli-eser*, nşr. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm, Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî Erkâm ts., s. 684.

¹⁴ el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed 'Abdülhayy b. Muhammed 'Abdilhalîm b. Muhammed Eminullah es-Sihâlevî (ö. 1304/1886), *Zaferu'l-emânî bi-şerhi Muhtasari's-Seyyidi's-Şerîf el-Cürcânî*, nşr. 'Abdülfettâh Ebû Ğudde, Haleb: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye

türetildiğini¹⁵ söylemektedirler.

Muhaddisler tarafından türetildiğini ifade edenlerden Subhî es-Sâlih (1407/1986), muhaddislerin, vicâde kelimesini bir sahîfeden alınan ilim hakkında istılah olarak kullanıldığını dile getirmiş,¹⁶ Muhammed Accâc el-Hatîb ise bir sahîfeden alınan ilim sözüne açıklık getirerek muhaddislerin bir sahîfeden hadis almayı ifade etmek üzere kullandıklarını¹⁷ zikretmiştir. Aynı konuda Muhammed Lütî es-Sabbâğ ise muhaddislerin, vicâde kelimesinin sonradan türetildiği konusunda fikir birliğine vardıklarını¹⁸ haber vermektedir.

İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) ayrıca Arap olmayanların söz konusu kavramı türettikleri görüşünün dayanağı olarak, Arapların muhtelif manaların arasını temyiz için “وجد” fiilinin masdarlarını birbirinden tefrîk ettiğini dile getirmiş ve konuyla alakalı masdarlardan birkaç misâl vermiştir.¹⁹

İbnü's-Salâh'ın kaynak olarak verdiği el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ'nın (ö. 390/1000) *el-Celis ve'l-enisadlı* eserinde İbnü's-Salâh'ın zikrettiklerinden başka “وجدًا/zihnî melekeleriyle buldu”, “جدّة/mal ile ilgili hususlarda kaybettiğini buldu”, anlamındaki kelimelerin de kaydedildiği görülmektedir.²⁰

Daha sonraları el-'Irâkî (ö. 806/1404) *Fethu'l-muğîs*'de, İbnü's-Salâh'ın kaydettiği “yitiğini buldu” anlamına gelen “وجدًا” masdarına “إجدان” masdarını; “aradığını buldu” anlamına gelen “ووجدًا” masdarına İbn Sîde'nin aslının “وجدان” olduğunu belirttiği ve İbnü'l-'Arâbî'nin “إجدان” şeklinde naklettiği masdarı; gazab hâlinde “موجدة” masdarına “جدّة”, fethayla “وجد” ve kesrayla “وجدان” masdarlarını; İbnü's-Salâh'ın “zenginlik” anlamında kaydettiği “وجدًا” masdarına Cevherî ve İbn Sîde'nin de belirttiği “وجدًا”, “وجدًا” ve “جدّة” masdarlarını

1415/1995, s. 524; et-Tebrîzî, Şemsuddîn Muhammed Molla el-Hanefî, (ö. 900-1495), *Şerhu'd-Dibâci'l-müzehb fi mustalahi'l-hadis*, nşr. 'Ali Mahfûz, Kahire: Matba'atü Muhammed 'Ali Sabîh 1371/1952, s. 67.

¹⁵ el-Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 524.

¹⁶ Subhî es-Sâlih b. İbrâhîm el-Lübnânî (ö. 1407/1986), *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*, Üçüncü baskı, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn 1384/1965, s. 101.

¹⁷ Muhammed 'Accâc el-Hatîb, Muhammed, *Usûlü'l-hadis 'ulûmühü ve mustalahuh*, Dördüncü baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1401/1981, s. 244.

¹⁸ es-Sabbâğ, Muhammed b. Lütî, *el-Hadisü'n-Nebevî mustalahuhü-belâğatuhü-kütübüh*, Dördüncü baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî 1407/1986, s. 222.

¹⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 157 (İlgili yerde konuyla alakalı şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bize el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ en-Nehrevânî'den ilimlerde, Arap olmayan kimseler 'vicâde' kelimesini sözlerinde bir alt dal olarak kullandıkları rivâyet edilmiştir. “وجدًا/Vicâde”: semâ, icâzet ve münâvele olmaksızın sahîfeden ilmin alındığı hususlardadır.” Muhtelif manaların arasını temyiz için Arabın “وجد”nin masdarlarının arasını tefrîk etmesi nedeniyedir. Yani onların sözleri: “وجدًا: yitiğini buldu”, “وجدًا: arzu ettiğini buldu” manasınadır. Gazab hâlinde “موجدة”, zenginlik durumunda “وجدًا”, muhabbet anında “وجدًا” masdarıdır).

²⁰ el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ, Ebu'l-Ferec b. Yahyâ en-Nehrevânî (ö. 390/1000), *el-Celisü's-sâlihü'l-kâfi ve'l-enisü'n-nâsîhü's-şâfi* (*el-Celis ve'l-enis*), nşr. 'Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye 1426/2005, s. 324.

eklemiştir. Ayrıca muhabbet anlamında kullanılan “وَجَدَ” masdarı hariç diğerlerinin hiçbirinde tek bir masdarla yetinilmediği değerlendirilmesini yapmasının akabinde el-‘Irâkî, İbn Sîde, Cevherî ve başkalarının muhabbet anlamındaki “وَجَدًا” masdarı gibi hüznün manasındaki “وَجَدَ” nin masdarının da böyle olduğu görüşünü kabul ettiklerini nakletmektedir.²¹

“وَجَدَ” fiilinden türetilen kelimeler hakkında tafsilatlı bilgiler nakledenlerin²² yanında Vecîhüddîn el-Gucerâtî (ö. 998/1590) ve ‘Ali el-Kârî (ö. 1014/1606) gibi sadece “وَجَدَانًا” masdarının yitiğini buldu ve arzu ettiğini buldu anlamını ve renler de vardır.²³ ‘Ali el-Kârî ayrıca “وَجُودًا” masdarının talep edileni buldu manasını zikretmiştir.²⁴

Ayrıntılı bilgi verenlerden el-Emîr es-San‘ânî (ö. 1182/1768) ise “وَجَدَ” fiilinin lügatta geçen masdarlarından yitiğini buldu manasında “وَجَدَانًا”, arzu ettiğini buldu manasında “وَجُودًا”, muhabbet ettiğini buldu manasında “وَجَدًا” kelimesini kaydederken ayrıca sadece onun eserinde geçen düşmanını buldu manasında “مُوجِدَةٌ” masdarının varlığını da zikretmektedir.²⁵

Hadis usulü müellifleri arasında te’lif ettikleri eserlerinde ilk defa İbnü’s-Salâh’ın (ö. 643/1245) eserinde naklettiği el-Mu‘âfâ b. Zekeriyâ’dan (ö. 390/1000) gelen bilgiyle iktifâ ederek tafsilata girmeyenlere de rastlamak mümkündür. es-Süyûtî (ö. 911/1505),²⁶ Tâhir el-Cezâirî (ö. 1338/1920),²⁷ Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1377/1957)²⁸ ile Mahmûd Kâmil Ahmed,²⁹ İbnü’s-

²¹ el-‘Irâkî, Ebu’l-Fadl Zeynüddîn ‘Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. ‘Abdirrahmân (ö. 806/1404), *Fethu’l-muğîsbi-şerhi Elfıyyeti’l-hadis*, nşr. Mahmûd Rabî, İkinci baskı, Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb 1408/1988, s. 227.

²² el-‘Irâkî, Ebu’l-Fadl Zeynüddîn ‘Abdurrahîm b. el-Hüseyn (ö. 806/1404), *et-Takyîd ve’l-izâh li-mâ ‘utlika ve ‘uğlika min Kitâbi İbni’s-Salâh*, nşr. ‘Usâme b. ‘Abdullah Hayyât, I-II, Baskı yeri yok, Dâru’l-Beşâirî’l-İslâmiyye ts., s. 666; el-Emîr es-San‘ânî, Ebu İbrâhîm ‘İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil ‘Alallah İsmâ‘il (ö. 1182/1768), *Tavdihu’l-efkâr li-me‘âni Tenkîhi’l-enzâr li İbni’l-Vezîr*, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdülhamîd, I-II, Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye ts., ss. 344-347.

²³ Vecîhüddîn el-Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti’n-nazar*, s. 240; ‘Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, s. 684.

²⁴ ‘Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker*, s. 684.

²⁵ el-Emîr es-San‘ânî, *Tavdihu’l-efkâr*, s. 344.

²⁶ es-Süyûtî, Ebu’l-Fadl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), *Tedribü’r-râvi fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, nşr. ‘Abdülvehhâb ‘Abdüllatif, I-II, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye 1399/1979, s. 60.

²⁷ Tâhir el-Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem‘ûnî el-Hasenî (ö. 1338/1920), *Tevcihü’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, nşr. Abdu’l-Fettâh Ebû Ğudde, I-II, Beyrut: el-Matba’atü’l-İslâmiyyetu’l-Hadîse 1416/1995, s. 347.

²⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, Ebu’l-Eşbâl b Ahmed b. ‘Abdilkadir (ö. 1377/1957), *el-Bâ‘isü’l-hasîs şerhu İhtisari ‘Ulûmi’l-hadis li’l-Hâfiz İbn-i Kesîr* (ö. 774/1373), Birinci baskı, I-II, Riyâd: el-Mektebetü’l-Me‘ârif 1417/1996, s. 371.

²⁹ Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrîb fi’l-hadisî’n-Nebeviyyi’ş-şerîf ve mustalahih*, Dördüncü

Salâh'ın el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ'dan naklen verdiği bilgiyle yetinenler arasında-
dır.

İbnü's-Salâh, aynı zamanda el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ'dan naklen verdiği bil-
gide 'vicâde' kavramının semâ, icâzet ve münâvele usullerinden birisi gerçek-
leşmediği takdirde, ilim sahîfelerden alınmışsa bu durumu ifade etmek üzere
aslen Arap olmayan kimseler tarafından türetildiğini haber vermektedir.³⁰

Hadis usulü müelliflerinden bir kısmı, İbnü's-Salâh gibi el-Mu'âfâ b. Zeke-
riyyâ'dan naklen aynı bilgiyi kaydetmektedirler.³¹ Fakat diğer bir taraftan mü-
ellifler arasında sadece vicâde tanımını iktibas etmekle iktifa edenler de görül-
mektedir.³² Bunlardan el-Leknevî ise el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ'dan söz etmeksiz-
zin onun tanımını istilâh ehlinin tanımı olarak kaydetmeyi uygun görmüştür.³³

Hadis usulü müellifleri arasında ilk olarak 'vicâde' yöntemiyle ilgili lügat
bilgisini veren İbnü's-Salâh'dır. Aslında İbnü's-Salâh bu konuyu zikrettiği bil-
giyi, el-Mu'âfâ b. Zekeriyâ'dan naklen vermektedir. İbnü's-Salâh'dan sonra
gelenlerin bazıları, yukarıda belirttiğimiz üzere 'vicâde' kelimesinin lügat bil-
gisiyle alakalı daha fazla mâlumat da kaydetmişlerdir. Müelliflerin vicâdenin
tanımı hakkında eserlerinde dile getirdiklerinden hareketle başlangıçta el-
Mu'âfâ b. Zekeriyâ'ya atfen naklettikleri vicâde tarifinin zaman içinde istilâh
ehlinin tanımı şeklinde tavsif edilmesiyle hadis ehline nisbet edilen bir tanım
hüviyetine kavuştuğu sonucunu çıkarmak mümkün görülmektedir.

Mütekaddimûn dönemi eserlerinden *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, *Ma'rifetü
'ulûmi'l-hadis* ve *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*'de vicâde hakkında bilgi verilmeksiz-
zin, dolayısıyla vicâde tanımı da yapılmaksızın konuyla ilgili rivâyetlerin ilgili
bölümde aktarıldığı görülmektedir. Mütekaddimûn devrinde vicâde tarifi ya-
pılmamış olsa da *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*'de "وَجَادَةٌ مَا لَيْسَ بِسَمَاعٍ لَهُ وَلَا إِجَارَةٌ/Semâi
ve İcâzeti Olmayanın Vicâdesi" başlığıyla vicâde yöntemiyle gelen rivâyetlerin
kaydedildiğini göz ardı etmemek gerekir.

Müteahhirûn dönemi hadis usulü müelliflerinden Kâdî 'Iyâz, vicâdenin ta-

baskı, Baskı yeri yok, Mektebetü'l-Hurriyeti'l-Hadîse 1405/1985, s. 71.

³⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, s. 157.

³¹ en-Nevevî, Muhyiddin Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *et-Takrîb ve't-teysîr li-
ma'rifeti süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*, nşr. 'Abdullâh 'Ömer el-Bârûdî, Beyrut: Dâru'l-Cinân
1406/1986, s. 57; es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. 'Abdirrahmân (ö.
902/1497), *Fethu'l-muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâkî*, nşr. Salâh Muhammed Muham-
med 'Uveyda, Birinci baskı, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1403/1983, s. 152; Ebü
Şehbe Muhammed b. Muhammed, *el-Vasîf fi 'ulûm ve mustalahi'l-hadis*, Birinci baskı,
Cidde: 'Âlemu'l-Ma'rife 1403/1983, s. 71.

³² Muhammed'Accâc el-Hatîb, Muhammed, *el-Muhtasarü'l-Vecîz fi 'ulûmi'l-hadis*, 1409/1987,
Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1409/1987, s. 95; Muhammed Makbûli Ehdel, Hasen, *Musta-
lahu'l-hadis ve ricâluh*, İkinci baskı, San'a: Mektebetü'l-Cilî'l-Cedîd 1410/1990, s. 48.

³³ el-Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 524.

rifini yapmıştır. Kādî 'İyâz'ınyaptığıvicâde tanımını göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle icâzet vb. bulunmayan vicâde kavramının ele alındığı görülmektedir. Müteahhirûn döneminde yapılan ilk vicâde tanımında, semâ, icâzet vb. bulunmayan vicâde ele alınmış olmakla birlikte, bu dönemde yalnızca icâzeti olmayan vicâde tarif edilmiş değildir. Müteahhirûn döneminde icâzetli vicâde tarifi yapan müellifler de bulunmaktadır. Müteahhirûn devri başlangıcında ilk olarak icâzetsiz vicâde tarifi yapıldığı için tarihî seyri dikkate alınarak burada da icâzet vb. bulunmayan vicâde tanımlarıyla başlanarak mesele ele alınacaktır.

Bir hadis usulü ıstılahı olan "أَلْوَجَادَةُ" yerine "أَلْحَطُّ" tabiri kullanılarak *el-İlmâ*'da yapılan tarifte, kişinin mülâkî olmaması sebebiyle bir hocadan işitmediği rivâyetlerin yanında karşılaştığı halde hocadan işitmediği kitaptan naklettiği durumlar için de dile getirilmiş ve bu hallerde kişinin ele geçirdiği kitabın muhaddisin hattıyla olmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Her hâlükârda işitmediği fakat vâkıf olduğu bir kitabın, muhaddisin hattıyla bulunması kaydıyla yetinilmeyip muhaddisin vasıfları da dile getirilerek, meşhur bir muhaddisin tanınan hattıyla ve tashihiyle bulunması tafsilatına da yer verilmiştir.³⁴ Kitabı bulan kişinin kendisinden işitmediği baba veya dedesine ait bir kitabı ele geçirmesinin de vicâdeye dâhil olduğu Kādî 'İyâz (ö. 544/1149) tarafından dikkat çekilen hususlar arasındadır.³⁵

Hadis usulü eserleri içinde vicâde yöntemini usul konularıarasında hadis alma ve nakletme yollarından birisi olarak ilk defa "أَلْحَطُّ" başlığı altında ele alan müteahhirûn dönemi âlimlerinden Kādî 'İyâz'ın, aynı zamanda gayet kapsamlı bir 'vicâde' tarifi yaptığı da görülmektedir.

Sahibinin kendi hattıyla yazılmış halde ele geçirilen kitapla ilgili açıklama getirilen bir diğer husus da, daha önce Kādî 'İyâz'ın hiç temas etmediği, kitabı yazan kişinin aynı zamanda bulunan kitabın ihtiva ettiği hadisleri rivâyet etmesi şartıdır. Bulunan kitabın ihtiva ettiği hadislerin, kitabın sahibi tarafından rivâyet edilmesini dile getiren İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) dikkat çektiği başka bir husus da bulan kişinin kitabın sahibi hocaya mülâkî olsa dahi kendisinden işitmediği hadisler bulunan bir kitabı ele geçirmesidir. Hadis alma ve nakletme yollarından vicâdenin tanımında 'Ulümü'l-hadîs'de ele alınan bir diğer nokta da, kitabı bulan şahsın kitap sahibinden icâzet vb. yöntemlerin bulunmaması hâlidir.

Görüldüğü üzere bir rivâyet metodunun vicâde olarak değerlendirilebilmesi için bulunan kitabın sahibinin, kitabın içindeki hadisleri rivâyet etmiş olması ve vâcidin mülâkî olduğu şeyhe ait bulunduğu kitabın ihtiva ettiği hadisleri şeyhden işitmemiş olması İbnü's-Salâh'ın tarife yaptığı katkıdır. Ayrıca Kādî

³⁴ el-Kādî 'İyâz, *el-İlmâ*, ss. 116-117.

³⁵ *el-Kādî 'İyâz, el-İlmâ*, s. 117; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrib*, s. 71.

‘İyâz’ın daha önce hiç değinmediği, kitabı bulanın hocayla karşılaşsa da karşılaşmasa da, kitabın içindeki hadisler hakkında kitap sahibinden icâzet vb. bulunmaması ki bu durum da İbnü’s-Salâh tarafından ele alınan hususlardandır.³⁶

Kâdî ‘İyâz ve İbnü’s-Salâh’ın akabinde yapılan tariflerin bazılarında kitabı bulanın, kitap sahibiyle karşılaşp karşılaşmama ihtimaline temas edilmezken,³⁷ bazı tariflerde de likâ’in yanısıra hadislerin semâ’ı meselesine de hiç temas edilmemektedir.³⁸

Yapılan en muhtasar vicâde tariflerinde, bazen sadece bulunan hadislerin râvünin hattıyla yazılmış olması vasfının dile getirildiği,³⁹ bazen de şeyhin hattıyla yazılmış olması özelliğinin yanı sıra kitabı bulanın kendisine rivâyet edilmemiş hadislerin bulunmasına temas edildiği de görülmektedir.⁴⁰

Vicâdenin tarifinde mülâkâtın değil de muâsaratın ön plâna çıkarıldığı durumlar da söz konusudur. Söz gelimi el-‘Irâkî (ö. 806/1404) kitap sahibi ile vâcidin muâsır olup olmama durumunu etraflıca değerlendirmektedir. Bu bağlamda bilhassa muâsır olmayan kimsenin hattıyla bulunması hâlinde kitabın ihtiva ettiği hadislerin daha önce başkalarına rivâyet edilmesini ya da muâsır olduğu takdirde ise bulduğu kitabın muhtevası hakkında vâcidin kitap sahibinden semâ ve icâzetinin bulunmaması gerekliliğini dile getirmektedir.⁴¹

Bazı kaynaklarda söz konusu kavram zaman içinde taksim edilerek hadis ve onun dışındakiler başlığı altında, iki bölüm hâlinde ele alınmaya başlanmıştır. İki başlık hâlinde yaptığı taksimdeki birinci tanımda es-Sehâvî (ö. 902/1497), semâ ve icâzeti bulunmaması kaydıyla, aynı asırda yaşasa da yaşaması da veya karşılaşsa da karşılaşmasa da kişinin “kendi yazısıyla” bulunanları konu etmektedir. Her ne kadar başkasının hattıyla bulunanları es-Sehâvî, ikinci tanımda ele almış olsa da sınıflandırdığı başlıkta “hadislerin dışındakiler” ifadesini kullanmış olması bir tereddüd hâsıl etmekte ve bir müphemliğin

³⁶ İbnü’s-Salâh, ‘*Ulûmü’l-hadîs*, s. 157; el-‘Irâkî, *et-Takyîd ve’l-izâh*, s. 668; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhü’n-nazar*, s. 347.

³⁷ en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi’l-hakâik*, s. 140; ayrıca bk. İbn Cemâ’a, *el-Menhelü’r-revî*, s. 91; et-Tîbî, *el-Hulâsa*, s. 110; Muhammed el-Fârisîel-Herevî, Ebu’l-Fadl Muhammed b. (ö. 837/1434), *Cevâhiru’l-usûl fî ‘ilmi hadîsi’r-Resûl*, nşr. el-Kâdî Athar el-Mübârekfûrî (ö. 1416/1995), Birinci baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye 1422/2001, s. 97.

³⁸ en-Nevevî, *et-Takrîb*, s. 57.

³⁹ İbnü’l-Mülakkın, *el-Muknî*, s. 334.

⁴⁰ el-Ca’berî, Ebü İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. ‘Ömer b. İbrâhîm b. Halîl (ö. 732/1332), *Rusûmü’t-tahdîs fî ‘ulûmi’l-hadîs*, nşr. İbrâhîm b. Şerîf el-Mîlî, Birinci baskı, Beyrut: Dâru İbn Hazm 1421/2000, s. 113; el-Cürçânî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. ‘Ali es-Seyyid eş-Şerîf (ö. 816/1413), *ed-Dibâcü’l-müzheb*, nşr. ‘Abdülgaffâr Süleymân, Kahire: Dâru’l-Hadîs ts., s. 72.

⁴¹ el-‘Irâkî, *Fethu’l-muğîs*, s. 227.

olduğu intibainı vermektedir.⁴² Ancak buradaki müphemlik bulunduğu fikrinin, vicâdeyi ikiye ayırarak tanımlayan Zekerıyyâ el-Ensârî (ö. 804/1401) tarafından giderildiği söylenilebilir. Birinci başlığa, “kitap sahibinin kendi hattıyla yazılmış olanları bulmak” adını veren Zekerıyyâ el-Ensârî, ikinci başlığa da “kitap sahibinin kendi hattıyla değil de başkasının hattıyla yazılmış olanları bulmaktır” ismini vermiştir.⁴³

Vicâdeyle alâkalı vâcidin, kitap sahibinden semânın bulunmaması şartına daha önce temas edilmişken bazı tariflerde semânın bulunması hâline de açıklık getirilmeye çalışılmıştır. es-Süyûtî (ö. 911/1505) yaptığı açıklamayla, kitabı bulan şahsın râvîyle likâi mevcut olması hâlinde, râviden semânın olmasına rağmen bulduğu hadislerle ilgili hem semânın hem de icâzetinin yokluğu durumunu ele almaktadır.⁴⁴

Vicâde kavramının tariflerinde zaman zaman şeyhin vasıflarıyla ilgili konulara da temas edilmektedir. Bununla alâkalı el-Leknevî (ö. 1304/1886) “talebenin bulduğu kitabın kendisine itimad duyulan şeyhin hattıyla olması” ifadesini kullanarak şeyhin vasfının önemine vurgu yapmaktadır.⁴⁵ Şeyhin vasıflarının ele alınmasının yanında diğer taraftan hadislerin vasıfları da konu edilmektedir. el-Leknevî ve Muhammed Edîb Sâlih, kitapta bulunan hadislerin isnâdlarıyla beraber mevcut olması şartını öne sürmektedirler.⁴⁶

Vicâde kavramının daha önce yapılan tarifleri arasında, İbnü’s-Salâh’ın kendisinden iktibasta bulunduğu el-Mu’âfâ b. Zekerıyyâ’nın yaptığı tanımda semâ, icâzet ve münâvele yollarının mümkün olmaması durumunu ele aldığı ifade edilmişti. Kendisinden sonra gelenler ise umumiyetle semâ, icâzet vb. yolların tahakkuk etmediği takdirde vicâde tarihinin söz konusu olabileceğini dile getirmiştir. el-Leknevî(ö. 1304/1886) ise tahammül ve edâ yollarının kapsamını genişleterek, bulunan kitaptaki hadislerin umumiyetle daha ön sıralarda yer verilen altı rivâyet yolundan biriyle talebeye rivâyet edilmemiş olmasını vicâde için şart koşmuştur.⁴⁷ Vicâdenin kabul edilebilmesi için öne sürülen tahammül yollarıyla alâkalı bütün bu yaklaşımları, aradan geçen asırlar neticesinde hadis alma ve nakletme yollarının artmış olmasının ‘vicâde’ tarifine yansımaları şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Müteahhirün dönemi müelliflerinin yaptıkları “icâzeti bulunmayan vicâde” tarifleri topluca değerlendirildiğinde vicâde kavramını şöyle tarif etmek mümkün görünmektedir:

⁴² es-Sehâvî, *Fethu’l-mugîs*, s. 152.

⁴³ Zekerıyyâ el-Ensârî, *Fethu’l-bâkî*, s. 366.

⁴⁴ es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 61.

⁴⁵ el-Leknevî, *Zaferu’l-emânî*, s. 524.

⁴⁶ el-Leknevî, *Zaferu’l-emânî*, s. 524; Muhammed Edîb Sâlih, *Lemehât*, s. 350.

⁴⁷ el-Leknevî, *Zaferu’l-emânî*, s. 524.

Sahibinin hattıyla olmak kaydıyla likâi bulunmadığı için kendisinden işitmediği veya likâi bulunduğu halde kitap sahibinin başkalarına rivâyet etmiş olmasına rağmen vâcidin semâinin bulunmadığı ya da semâi olsa dahi elde ettiği bu hadislerle ilgili olmadığı ve ayrıca icâzet vb. bulunmadığı bir kitap veya hadisi ele geçirmektedir.

Buraya kadar müteahhirûn dönemi hadis usulü âlimlerinden icâzet vb. bulunmayan vicâde tarifi yapanlar zikredildi. Müteahhirûn döneminde eser te'lif eden müelliflerin bir kısmı ise icâzetli vicâde tarifi yapmıştır. Tarihi seyri dikkate alındığında İbnü'n-Nefis (ö. 687/1288) ile başladığını tesbit ettiğimiz icâzetli vicâde tarifinin, Kâdî 'Iyâz'dan sonraya tekâbül etmesine istinaden, icâzetsiz vicâde tanımlarının akabinde ele almak uygun görülmüştür.

Müteahhirûn döneminde Kâdî 'Iyâz'ın akabinde İbnü's-Salâh da icâzet vb. bulunmayan vicâde tarifi yapmıştır. Hadis usulü müelliflerinden İbnü'n-Nefis ise İbnü's-Salâh'ın icâzet vb. bulunmaması şartına karşılık vicâde yönteminde "icâzetin varlığını" şart koşturmaktadır. İbnü'n-Nefis'e göre icâzet; hoca tarafından talebeye kitap verilmeksizin sadece rivâyeti için izin verilmesi anlamındaki mutlak icâzettir. Yine kendisi tarafından öne sürülen hususlardan bir diğeri de bulunan kitabının şeyhin mesmû'âtından meydana gelmesidir. İbnü'n-Nefis, zaman açısından İbnü's-Salâh'a oldukça yakın bulunmasına rağmen vicâde ile elde edilen kitabın şeyhin semâ'ından meydana gelen hadislerden oluşmasını ve aynı şeyhin talebeye icâzet vermiş olmasını şart koşturmak suretiyle vicâdeye farklı bir mahiyet kazandırmaktadır.⁴⁸

İbnü'n-Nefis'in vicâde yönteminde icâzeti şart koşmasından sonra İbn Hacer'in (ö. 852/1449) de bulunan kitapla ilgili izni şart koştugu görülmektedir. Ayrıca vâcidin ele geçirdiği kitabı yazan kişinin, hattunitanımış olmak da İbn Hacer'in dile getirdiği hususlardandır ve onunla birlikte kitabı yazan kişi mefhumu da vicâde tarifinin hususiyetleri arasına dâhil edilmiştir.⁴⁹

Son dönem müelliflerinden Hâtır es-Semîn'in *Hâşiyetü Lakti'd-dürer bi-şerhi metni Nuhbeti'l-fikeradlı* eserinde İbn Hacer'in kullandığı 'kitabı yazan' tanıdığı ifadesinin yerine 'kitabını' tanıdığı ifadesini kullandığı müşahede edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Hâtır es-Semîn, vicâdede izni şart koşturmakla birlikte vicâdenin kitabını tanıdığı bir şeyhin hattıyla hadisleri bulmak anlamına geldiğini öne sürmektedir.⁵⁰ Hâtır es-Semîn ile İbn Hacer arasında vicâde bahsinde müşahede edilen *kitabı yazan* ile *kitab* ifadelerindeki farkın, nüsha farklılığından kaynaklanması ihtimal dâhilinde görülmektedir.

⁴⁸ İbnü'n-Nefis, Ebu'l-Hasen 'Alâuddîn 'Ali b. Ebi'l-Hazm el-Kuraşî ed-Dımaşkî (ö. 687/1288), *el-Muhtasar fi 'ilmi usûli'l-hadîsi'n-Nebevî*, nşr. Yûsuf Zeydân, Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübnâniyye 1411/1991, s. 145.

⁴⁹ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed el-'Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, nşr. Nuruddîn 'Itr, Birinci baskı, Matba'atü's-Sabâh ts., s. 127.

⁵⁰ Hâtır es-Semîn, *Hâşiyetü Lakti'd-dürer bi-şerhi metni Nuhbeti'l-fiker*, Birinci baskı, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî 1356/1938, s. 43.

İbnü'n-Nefis ile başlayan İbn Hacer ile tekrar dile getirilen vicâde yönteminde icâzet şartıyla ilgili İbnü'l- Hanbelî (ö. 971/1563), bulunan kitabı yazan kişinin bilindiği bir hatla bulunmuş olmasına semâ, kıraat ve diğer nakil şekillerinin bulunmaması gerektiği kaydını ilâve etmiştir.⁵¹ Vâcidin bulduğu kitap hakkında semâ, icâzet ve benzeri rivâyet usulleri gerçekleşmediği takdirde kitabı yazan kişiye beyyine şartları da öne sürülmüştür. Vecîhüddîn el-Gucerâtî (ö. 998/1590), kitabı yazan kişiyle ilgili öne sürülen şartların, yazıdaki benzerlikler sebebiyle kitap yazan iki kişinin birbirinden ayırt edilemeyeceği yerlerde yazdığını görmek, hattı olduğuna şahadet etmek veya hattı olduğunu bilmek olduğunu haber vermektedir.⁵²

Vecîhüddîn el-Gucerâtî gibi bulunan kitabı yazan kişiye beyyineyi şart koşanlar bulunmakla beraber beyyine şart koşulmaksızın zann-ı galibiyle kitabı yazanın tanınmasını da yeterli görenler bulunmaktadır. 'Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), talebenin şeyhlerinden birinin hattıyla bir kitabı bulması veya tasnif edilen bir kitabın yazarını tanıdığı ya da yazarının tanındığı bir hatla bulunması şeklinde tarif etmiştir. Ayrıca kitabı yazan kişinin tanınması ifadesinin, beyyine şart koşmaksızın zann-ı galibiyle tanınması anlamına geldiğini belirtmiştir. (söylemiş) Ayrıca bahsettiği zann-ı galibin, kitabı bulunanın bir asla yetiemediği yani semâ, icâzet vb. şekillerde rivayetinin bulunmaması olduğuna dikkat çekmiştir.⁵³

Müteahhirûn dönemi müelliflerinden İbn Hacer'in vicâde tarifinde kullandığı iznin şart koşulması ifadesinin, şeyhin izninin yani icâzetinin şart kılınması anlamına geldiği Ahmed Fâtih, 'Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ve el-Münâvî (ö. 1031/1622) tarafından açıkça ifade edilmektedir.⁵⁴ Ayrıca el-Münâvî, vicâde yöntemini, şeyhin veya musannıfının hattıyla ilimden bir şey bulmaktır manasında da kullanmaktadır.⁵⁵ Diğer taraftan elde edilen kitabın muhtevasının ilim ifade etmesinden kastedilenin, hadis bulmak manasına geldiği el-Karâfî (ö. 1014/1606) ve son dönem müelliflerinden Seydişehrî (ö. 1336/1918) tarafından

⁵¹ İbnü'l-Hanbelî, Muhammed b. İbrâhim el-Halebî(ö. 971/1563), *Kafvü'l-eser fi safvi 'ulûmi'l-eser*, nşr. Abdülfettâh Ebû Ğudde, İkinci baskı, Beyrut: Dâru'l- Beşâiri'l- İslâmiyye 1408/1988, s. 55; el-Mes'ûdî, Hâfız Hasen, *Minhatü'l-muġis fi 'ilmi mustalahi'l-hadîs*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1386/1967, s. 34.

⁵² Vecîhüddîn el-Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti'n-nazar*, s. 240.

⁵³ 'Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, s. 684-685; Hâtır es-Semîn, *Hâşiyetü Lakti'd-dürer*, s. 143.

⁵⁴ 'Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, ss. 684-685; Ahmed Fâtih, es-Seyyid, *Tercüme-i Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehl-i eser*, İstanbul: Matba'a-i Âmire 1261/1845, s. 53; el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed 'Abdurraûf b. Tâcîl'arîfin b. Nûruddîn 'Ali (ö. 1031/1622), *el-Yevâkîl ve'd-dürer Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, nşr. Ebû 'Abdillâh Rabî es-Su'ûdî, I-II, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd 1411/1991, s. 583.

⁵⁵ el-Münâvî, *el Yevâkîl ve'd-dürer*, s. 583.

da beyân edilmektedir.⁵⁶

Müteahhirûn devrinin daha başlangıcında Kâdî 'İyâz'ın icâzeti bulunmayan vicâde tarifiahtarıırken, musannif hattı veya tashihi ifadesi kullanılmıştı. Ancak icâzetli vicâde bağlamında kaynaklarda dile getirilen, izin şart koşulması ve kitabı ele geçiren kimsenin kitabı yazanı tanıdığı bir hatla bulması" şeklinde yapılan tarife, el-Münâvî tarafından "şeyhin veya musannıfının hattıyla ilimden bir şey ele geçirmektir" manasını verilmek suretiyle "musannif hattı" ifadesi de yapılan icâzetli vicâde tanımına eklenmiştir.

Ayrıca el-Münâvî'nin tarifindeki vicâde yoluyla elde edilenin "ilimden olması" ifadesi, el-Karâfî ve Seydişehrî tarafından ilimden bir şey bulmanın "hadis bulmak" anlamına geldiği şeklinde açıklanmıştı. Bulunan kitaptan elde edilen "ilimden kastedilenin hadis olduğu" vurgusunu, ilim ile hadisin eşdeğer olarak değerlendirilmesi şeklinde anlamak mümkün görülmektedir. Yukarıda da geçtiği üzere son devir müelliflerinden Seydişehrî ile Hâtır es-Semîn de icâzetli vicâde tarifi yapmışlardır.

Müteahhirûn dönemi ve son dönem hadis usulü âlimlerinin yaptıkları icâzetli vicâde tarifleri dikkate alındığında şu şekilde bir tanımlama yapmak mümkündür:

Şeyhin hattıyla ya da kitabı yazanın tanındığı veya kitabı yazanın hattının tanındığı bir yazıyla bulunan hadisin, şeyhin semândan olması kaydıyla icâzetinin de bulunduğu vicâdedir.

Son dönem müellifleri de icâzet vb. bulunmayan vicâdeyi tarif ederken müteahhirûn dönemi âlimlerinin yaptıkları tarifleri yapmışlardır. Son dönem müelliflerinden söz gelimi Mahmûd Kâmil Ahmed, Kâdî 'İyâz'ın vicâde tarifini Tâhir el-Cezâirî ise İbnü's-Salâh'ın tanımını benimsemiştir.⁵⁷

Müteahhirûn döneminde yapılan vicâde tarifleri arasında rivâyet eden şahıs için semâ, icâzet ve benzeri yöntemlerin vukû' bulmaması ve vâcidin kitap sahibinden bulduğu bu hadisleri işitmemiş olması gerekli şartlar arasında zikredilmekte idi. Fakat vâcidin bulduğu bu hadislerle ilgili kitap sahibinden semânın bulunmaması noktasında dikkati çeken farklı bir yaklaşım ise son dönem müelliflerinden Cemâlüddin el-Kâsimî'ye (ö. 1332/1914) aittir. O, şeyhin kitabındaki hadislerin semâ ya da icâzet yollarından biriyle sadece talebeye değil hiç kimseye rivâyet edilmemiş olmasını şart koştaktadır.⁵⁸

⁵⁶ el-Karâfî, Ebu'l-Hasen Nûruddin 'Ali b. Ahmed (ö. 1014/1606), *Kitâbü Letâyifi'l-minen fi kavâ'idü's-sünen*, nşr. Nâyif b. Kablân el-'Uteymî, Dâru'l-İstikâme 1416/1996, s. 103; Seydişehrî Mahmûd Es'ad (ö. 1336/1918), *Usûl-i Hadis*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası 1316/1898, s. 109.

⁵⁷ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 347; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrib*, s. 71.

⁵⁸ Cemâlüddin el-Kâsimî, Muhammed b. Muhammed Sa'îd (ö. 1332/1914), *Kavâ'idü't-tahdis min finûni mustalahil-hadis*, nşr. Muhammed Behçet Baytâr, Beyrut: Dâru'n-Nefâis 1413/1993, s. 212.

Mübeyyen bir şekilde yapılan tanımlar arasında, vâcidin ele geçirdiklerinin râvî hattıyla veya müellif hattıyla yazılmış bir te'lif veya hadisler olması hâlinde müellif veya râvînin bulan kişiyle muâsir olup olmamasının bir değişikliğe mahal vermeyeceği son dönem müelliflerinden Ahmed Naîm (ö. 1872/1934) tarafından dile getirilmektedir. Yine Ahmed Naîm, muâsir ise karşılaşmış karşılaşmamasının da önemli olmadığını, eğer karşılaşmış ise müellif veya râvîden semânın bulunup bulunmamasının arasında bir fark bulunmadığı da ifade etmektedir.⁵⁹

Hadislerin vasıflarıyla ilgili bir taraftan isnadlı hadisler söz konusu edilirken diğer taraftan kitapların da hususiyetleri ele alınmaktadır. Son dönem müelliflerinden Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1377/1957), Ahmed 'Ömer Hâşim, Nûruddîn 'İtr, bulunan kitabın isnadlı olmasına vurgu yapmaktadırlar.⁶⁰

İsnâd dâhil edilmek suretiyle yapılan tanımlarda isnadlı hadis ve isnadlı kitap kaydına daha önce temas edilmiş olmasına rağmen bazen yazılmışlık vasfının hadislere ve isnadlı bulunma hâlinin ise kitaba tahsis edildiğine de tesadüf edilmektedir. Nitekim günümüz hadis âlimlerinden Nûruddîn 'İtr, ele geçirilen yazılı bir hadisin ya da isnâdıyla beraber bir şahsa ait kitabın hadislerinin kitap sahibi şahsın kendisinden rivâyet edilmesinin gerekliliğine işaret ederek ilgili kavramı zikretmektedir.⁶¹

Vicâde tarikiyle ele edilen hadis veya kitap, bir şeyhin hattıyla veya râvî hattıyla bulunması daha önce dile getirilmekle birlikte, 'Abdüllatîf, şeyh ve râvîsinin hattı olmayıp ikisinin dışında başka bir hat ile yazılmış olabileceğini de söz konusu etmektedir.⁶² Kitabın şeyhin hattıyla elde edilmesi hâlinde ise Subhî es-Sâlih (ö. 1407/1986) bazı şartlar ileri sürmektedir. Bu bağlamda o, "şayet vâcid, şeyh ile karşılaşmış ise tanımını, itimad etmesini, yazısına aşına olmasını" şart koşmaktadır. Yine o, eğer karşılaşmamış ise hattın sahibine nisbetinin sahil olduğunun kesinlikle bilinmesi şartını da dile getirmiştir.⁶³

Vicâde yönteminin bugünü de ilgilendiren yönüne açıkça temas edildiğini de söylemek mümkündür. Nitekim Subhî es-Sâlih, Ebû Şehbe, 'Âlü Küleyb, meşhur müelliflerin meşhur kitaplarında bulunan hadislerin aynı tahammül

⁵⁹ Babanzâde, Ahmed Naîm (ö. 1872/1934), *Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Beşinci baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1980, s. 446.

⁶⁰ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hâsîs*, s. 367; Ahmed 'Ömer Hâşim, *Kavâ'idü usûli'l-hadîs*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî 1404/1984, s. 228; 'İtr, Nûruddîn, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-hadîsiyye*, Dımaşk: Matba'atü Câmî'ati Dımaşk, ('Abdüllatîf eş-Şirâzi es-Sabbâğ-Dâvûd 'Abdullâh Grîl'in Fransızcaya tercümeleleriyle birlikte) 1396/1976, s. 113.

⁶¹ 'İtr, Nûruddîn, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-hadîsiyye*, s. 113.

⁶² 'Abdüllatîf, 'Abdülvehhâb, *el-Muhtasar fî 'ilmi ricali'l-eser*, Sekizinci baskı, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîsiyye, 1386/1966, s. 53.

⁶³ Subhî es-Sâlih, *'Ulümü'l-hadîs ve mustalahuh*, s. 101; es-Sabbâğ, *el-Hadîsü'n-Nebevî*, s. 222.

yoluna dâhil olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴ Yine müteahhirûndan Ahmed ‘Ömer Hâşim, Muhammed Edîb Sâlih, aynı konuda meşhur müelliflerin matbu kitaplarındaki hadisleri bulmanın da vicâde yolundan olduğuna işaret etmiş ayrıca Muhammed Edîb Sâlih, el-Leknevî gibi isnadlı hadis şartını öngörmüş-tür.⁶⁵

Son dönemde, (daha önce de ifade edildiği üzere,) Seydişehirî (ö. 1336/1918) ve Hâtır es-Semîn dışındaki müellifler, icâzeti bulunmayan vicâde tarifi yapmışlardır. Kaydedilen bilgilerden hareketle son dönem eserlerinde yer verilen vicâde kavramını şu şekilde tanımlamak mümkündür:

Şeyh, râvî veya ikisinin dışında başkasının hattı olması şartıyla, hat sahibinin talebeye ya da sadece talebeye değil onun dışında hiç kimseye rivâyet etmediği isnadlı hadis, isnadlı kitap, meşhur müelliflerin meşhur veya matbu kitaplarını bulmaktır.

Yukarıda yapılan tariflerden hareketle vicâdenin, semâ, icâzet ve benzeri ya da vicâde yolundan önceki altı muteber yolla rivâyetinin yapılamadığı durumlarda bulunan bir kitaptan alınan hadis hakkında kullanılan bir ıstılah olduğu görülmektedir. İcâzet şartının öne sürüldüğü tariflere göre ise vicâdenin, vâcîdin şeyhden icâzetinin bulunduğu sahîfeden alınan ilim hakkında kullanılan bir ıstılah olduğu sonucu çıkmaktadır. Hadis usulü eserleri arasında ilk olarak Kâdî ‘Iyâz (ö. 544/1149) tarafından tarifi yapılan vicâdenin, esasında daha önceleri tarifinin yapılmış olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. İbnü’s-Salâh’ın ‘*Ulûmü’l-hadîs*’inde kaydettiklerinden, el-Mu’âfâ b. Zekeriyâ en-Nehrevânî (ö. 390/1000) tarafından ‘vicâde’ kavramının bir ıstılah olarak tanımının yapıldığına daha önce de işaret edilmişti.

Vicâdenin tariflerinde farklı vasıflara işaret edilmesini, esasen tarihî seyir içinde ortaya çıkan değişik durumlara çare olabilmek gayesiyle tarifi vuzûha kavuşturma yolunda gösterilen gayretler olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir.

III. Vicâde İle İlgili Rivâyet Lafızları ve Dâhil Oldukları Hadis Türleri

Hadis tahammül ve nakil yolları arasında yer alan ‘vicâde’nin de diğer rivâyet yolları gibi kendine has lafızlar kullanılarak nakledildiği bilinen hususlar arasındadır. Hadisi naklederken kullanılan rivâyet lafızları, hadisin hangi tahammül yoluyla geldiğini haber vermek suretiyle nakledilen rivâyetin kıymetini ifade etmektedir. Bu sebeple her bir hadis alma ve nakletme yolu için, o yöntemi ifade edecek lafızlar kullanılmaya rivâyet tarihi boyunca özen gayret gösterilmiştir.

⁶⁴ Subhî es-Sâlih, ‘*Ulûmü’l-hadîs ve mustalahuh*, s. 101; Ebû Şehbe, *el-Vasît*, s. 116; Âlü Küleyb, İbrahim b. ‘Ali, *Muhimmâtü ‘ulûmü’l-hadîs*, Riyâd: Dâru’l-Verrâk 1419/1998, s. 243.

⁶⁵ Ahmed ‘Ömer Hâşim, *Kavâ’idü usulü’l-hadîs*, s. 229; Muhammed Edîb Sâlih, *Lemehât*, s. 350. ayrıca bk. el-Leknevî, *Zaferu’l-emânî*, s. 524.

Hadis usulü eserlerinde, vicâde tarikiyle gelen hadisleri rivâyet ederken kullanılan lafızlar kaydedilmiştir. Hadis alma ve nakletme yollarından vicâde yöntemiyle bir hadis nakledilirken kullanılan rivâyet lafızlarıyla alâkalı uygulama, mütekaddimûn ve müteahhirûnun döneminde birbirinin aynıdır.⁶⁶ Burada tarihîseyre itibar edilerek vicâde yöntemiyle gelen bir hadis nakledilirken kullanılan rivâyet lafızlarından bahsedilecektir.

Mütekaddimûn dönemi usul eserlerinden ilki kabul edilen *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da, konu hakkında verilen misallerin sıralandığı bölüm başlıklarının ilgili tahammül yolunun rivâyet lafızlarından meydana getirildiği müşahede edilmiştir. Konu başlıklarından birisi; “مَنْ قَالَ مِنْ قَالَ وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ/Filancanın kitabında buldum diyen kimse”⁶⁷ bir diğeri de; “مَنْ قَالَ قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحَطِّهِ عَنْ فُلَانٍ/Filancanın, Eliyle Yazdığı Kitabından Filancadan Naklen Okudum” ve “أَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ خَطَّ فُلَانٍ/Filanca Onun Filancanın Hattı Olduğunu Bana Haber Verdi”⁶⁸ şeklindedir.

Mütekaddimûn devri eserlerinden *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*'de, vicâdenin örnekleri müdellislerin konu edildiği bölümde verilmekte olduğundan dolayısıyla konu başlığında rivâyet lafızları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yine aynı dönemin usul eserlerinden *el-Kifâye fi 'ilmi'l-rivâye*'deki konu başlığında, usul eserleri arasında ilk kez “وَجَادَةٌ” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Burada, “بَعْضُ أَخْبَارِ مَنْ كَانَ مِنَ الْمُتَقَدِّمِينَ يَزُوي عَنِ الصُّخْفِ/Mütekaddimîn Âlimlerinden Sahîfeden Rivâyet Eden Bazı Kimselerin Haberlerinin Zikri” başlığı altında “وَجَادَةٌ مَا لَيْسَ بِسَمَاعٍ لَهُ وَلَا إِجَارَةٌ/Semâ' ve İcâzeti Bulunmayanın Vicâdesi” başlığıyla vicâde yöntemiyle gelen rivâyetler nakledilmiştir.⁶⁹

Müteahhirûn dönemi âlimlerinden Kâdî 'Iyâz'ın, bir usul konusu olarak vicâde yöntemini ilk kez ele alarak bilgi verdiği eser *el-'İlmâ'*'dir. *el-'İlmâ'*'da “الْحَطُّ/Yazı” başlığı altında; ele geçirilen kitabın tashîhi ve hattı bilinen meşhur muhaddisin yazısıyla olması hâlinde kullanılan lafızlar kaydedilmiştir. Aynı zamanda bulunan kitabın, bulan şahsın babasının veya dedesinin hattıyla yazılmış bir kitap olması durumunda da kullanımda bir değişiklik söz konusu olmadığı zikredilmektedir. *el-'İlmâ'*'da, bildirilen vasıflara sahip kitapların ele geçirilmesi hâlinde; “وَجَدْتُ بِحَطِّ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla buldum” ve “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحَطِّهِ/Kendi hattıyla yazılan filancanın kitabında okudum” lafızlarının kullanılarak rivâyet edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁰

Vicâde yolu ile ele geçirilen kitabın, sahibinin kendi el yazısı ile bulunması

⁶⁶ el-Kâdî 'Iyâz, *el-'İlmâ'*, s. 117; en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâik*, s. 140.

⁶⁷ er-Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, ss. 497-501.

⁶⁸ er-Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 500.

⁶⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 505.

⁷⁰ el-Kâdî 'Iyâz, *el-'İlmâ'*, ss. 116-117.

durumunda, müellif hattı veya kitabı olduğuna itimad hâsıl olduğunda kullanılan lafızlar eserlerde kaydedilmektedir. İlk kapsamlı hadis usulü eserlerinden ‘*Ulûmü’l-hadîs*’de bir şahsın kendi el yazısıyla bulunan bir hadis nakledilirken; “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحِطِّ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla okudum”, “وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla buldum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحِطِّهِ: أَخْبَرَنَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحِطِّهِ: أَخْبَرَنَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ/Filancanın kitabında kendi hattıyla okudum: Falan oğlu falan bize haber verdi”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحِطِّهِ: أَخْبَرَنَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ/Filancanın kitabında kendi hattıyla okudum: Falan oğlu falan bize haber verdi”, “وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ عَنِ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla filancadan buldum”, “قَرَأْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ عَنِ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla filancadan okudum” gibi ifadeler kullanılabileceği ifade edilmektedir.⁷¹

Müteahhirün dönemi eserlerinden *Rusûmü’l-tahdîs*’de kitabın, sahibinin kendi el yazısıyla bulunması durumunda; “وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ: حَدَّثَنَا فُلَانٌ/Filancanın hattıyla buldum: Filanca bize tahdîs etti”, “قَرَأْتُ بِحِطِّ مُصَنِّفِهِ/Musannifinin hattıyla okudum” ifadelerinin kullanılabileceği ifade edilmektedir.⁷²

İrşâdü tullâbi’l-hakâik, el-Hulâsa ve Zaferu’l-emâni’de ise “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ/Filancanın kitabında kendi hattıyla buldum”, “وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ عَنِ فُلَانٍ/Filancanın kitabında kendi hattıyla okudum”, “قَرَأْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ عَنِ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla filancadan buldum”, “قَرَأْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ عَنِ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla filancadan okudum”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحِطِّهِ حَدَّثَنَا فُلَانٌ/Hattıyla kitabında buldum, filanca bize tahdîs etti”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِهِ بِحِطِّهِ حَدَّثَنَا فُلَانٌ/Hattıyla kitabında okudum, filanca bize tahdîs etti” ifadelerinin kullanılabileceği kaydedilmektedir.⁷³

Talebenin, kendisine bir kitap ismi belirtmeksizin ve mesmû’âtından olan hadislere dair bir kitabını da vermeksizin mutlak icâzet veren şeyhin hattıyla bir kitabı bulması hâlinde ise kullanılan sîgalar *el-Muhtasar fi ‘ilmi usûli’l-hadîs*’de “وَجَدْتُ خَطَّ فُلَانٍ/Filancanın hattını buldum”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحِطِّهِ/Kendi hattıyla yazısında buldum”, “وَجَدْتُ مَا تَبَيَّنَتْ عِنْدِي أَنَّهُ خَطُّهُ/Kendi hattı olduğu hakkında kendimde sabit olanı buldum”, “أَخْبَرَنِي مَنْ أَتَى بِهِ أَنَّهُ خَطُّهُ/Onun hattı olduğunu kendisine güvenilen kimseler bana haber verdi”, “مَا ظَنَنْتُ أَنَّهُ خَطُّهُ/Onun hattı olduğunu zannettiğim”, “أَنَّهُ يَزُوي بِالسَّمَاعِ كَذَا وَكَذَا/Semâ yoluyla şöyle şöyle rivâyet eder” şeklinde ifadeler kullanılabileceği dile getirilmiştir.⁷⁴

Sahibinin kendi hattıyla yazıldığında kullanılacak ifadeler *el-Muhtasar fi usuli’l-hadîs*’te; “قَرَأْتُ بِكِتَابِ فُلَانٍ/Filancanın kitabını buldum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ/Filancanın kitabını okudum”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحِطِّ فُلَانٍ/Filancanın kitabında filancanın hattıyla buldum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحِطِّ فُلَانٍ قَرَأْتُ/Filancanın kitabında filancanın hattıyla okudum”⁷⁵ şeklinde kaydedilirken, *Fethu’l-mugîs*’te;

⁷¹ İbnü’s-Salâh, ‘*Ulûmü’l-hadîs*, s. 157; ayrıca bk. el-‘İrâkî, *et-Takyîd ve’l-izâh*, s. 668.

⁷² el-Ca’berî, *Rusûmü’l-tahdîs*, s. 113.

⁷³ en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi’l-hakâik*, s. 140; et-Tîbî, *el-Hulâsa*, s. 110; el-Leknevî, *Zaferu’l-emâni*, s. 525.

⁷⁴ İbnü’n-Nefîs, *el-Muhtasar fi ‘ilmi usûli’l-hadîs*, s. 145.

⁷⁵ el-Cürçânî, *el-Muhtasar fi usûli’l-hadîs*, s. 70.

“وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فَلَانٍ بِحَطِّهِ قَالَ: إِنَّمَا فَلَانٌ بِنُ فَلَانٍ”/Filancanın kendi hattıyla yazdığı kitapta şöyle derken buldum”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فَلَانٍ بِحَطِّهِ قَالَ: إِنَّمَا فَلَانٌ بِنُ فَلَانٍ”/Filancanın kendi hattıyla yazdığı kitapta okudum şöyle dedi: Falan oğlu falan ...” şeklinde geçmektedir.⁷⁶

Fethu'l-bâkî'de aynı durum; “وَجَدْتُ بِحَطِّهِ”/Onun hattıyla buldum”, “وَجَدْتُ بِحَطِّهِ”/Filancanın hattıyla buldum”, “وَجَدْتُ بِحَطِّهِ أَخْبَرَنَا فَلَانٌ”/Onun hattıyla okudum, Filanca bize haber verdi”, “وَجَدْتُ بِحَطِّهِ”/Bulduğum şey onun hattıyladır” gibi lafızlarla;⁷⁷ *Şerhu Nüzheti'n-nazar*'da “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحَطِّ فَلَانٍ: حَدَّثَنَا فَلَانٌ”/Filancanın hattıyla kitabında buldum: Filanca bize taahhüs etti”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحَطِّ فَلَانٍ: حَدَّثَنَا”/Filancanın hattıyla kitabında okudum: Filanca bize taahhüs etti”,⁷⁸ *el Yevâkit ve'd-dürer* ve *Teysîr*'de de “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحَطِّهِ”/Orada şöyle okudum”,⁷⁹ *Tavdihu'l-efkâr*'da “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحَطِّهِ”/Hattıyla kitabını buldum”,⁸⁰ ifadelerinin kullanılabilirliği söylenilmektedir.

Vicâde yönteminin rivâyet lafızlarına dair müteahhirün dönemi müelliflerinin kullandığı lafızlara ilâve olarak son dönem müelliflerinin eserlerinden ‘*Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*’da “وَجَدْتُ بِحَطِّ يَغْلِبُ عَلَى ظَنِّي أَنَّهُ حَطُّ فَلَانٍ”/Filancanın hattı olduğunu zannettiğim bir hatla yazılmış olarak buldum”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي فَلَانٍ”/Filancanın kitabında buldum”,⁸¹ *Usûlü'l-hadis*'de “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي فَلَانٍ”/Babam filancanın kitabında buldum, Muhammed b. Seleme babam filancanın hattı olduğunu bana haber verdi”,⁸² *Hâşiyetü Lakti'd-dürer*'de “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحَطِّ فَلَانٍ”/Filancanın hattıyla onu okudum”,⁸³ *el-Muhtasar* ve *Lemehâf*'da “وَجَدْتُ بِحَطِّ فَلَانٍ التَّقَةِ”/Sika olan filancanın hattıyla buldum”, “وَجَدْتُ بِحَطِّ فَلَانٍ التَّقَةِ”/Sika olan filancanın hattıyla okudum”, “بَلَغَنِي”/Bana ulaştı”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي فَلَانٍ”/Filanca dedi ki...”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي فَلَانٍ”/Filanca zikretti: Filanca bize taahhüs etti”,⁸⁴ *et-Takrîb*'de “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي فَلَانٍ”/Filanca zikretti dedi ki: Bize filanca haber verdi”, “وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي فَلَانٍ”/Filanca filancadan zikretti”,⁸⁵ *Menhecü zevi'n-nazar*'da “وَجَدْتُ فِي كِتَابِهِ بِحَطِّهِ حَدَّثَنَا فَلَانٌ”/Onun kendi hattıyla buldum, filanca bize taahhüs

⁷⁶ es-Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, s. 152.

⁷⁷ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî*, s. 366.

⁷⁸ Vecihüddîn el-Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti'n-nazar*, s. 240.

⁷⁹ el-Münâvî, *el Yevâkit ve'd-dürer*, s. 583; Tahhân Mahmûd b. Ahmed, *Teysîru mustalahi'l-hadis*, Altıncı baskı, Kuveyt: Mektebetü Dâru't-Turâs 1404/1984, s. 165.

⁸⁰ el-Emîr es-San'ânî, *Tavdihu'l-efkâr*, s. 345.

⁸¹ Subhî es-Sâlih, ‘*Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*’, s. 102.

⁸² Muhammed ‘Accâc el-Hatîb, *Usûlü'l-hadis*, ss. 245-246.

⁸³ Hâtir es-Semîn, *Hâşiyetü Lakti'd-dürer*, s. 143.

⁸⁴ ‘Abdüllatif, *el-Muhtasar*, s. 54; Muhammed Edîb Sâlih, *Lemehâf*, s. 350.

⁸⁵ Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrîb*, s. 72.

etti”.⁸⁶ *el-Muhtasaru'l-Vecîz*'de “فَالْ فُلَانُ فِي كِتَابِهِ/Filanca kitabında dedi”⁸⁷ lafızlarını kullanmışlardır.

Yukarıda önce mütekaddimûn sonra müteahhirûn devri eserlerinden vicâde tarikiyle ele geçirilen kitap, sahibinin hattı ile yazılmış olarak bulunduğu kullanılan lafızlar verildi. Son devireserlerinden *el-Muhtasar*, *Lemehât*, *et-Takrîb*, *el-Muhtasaru'l-Vecîz*'de, bulunan hadisin, sahibinin kendi hattıyla olduğunda yukarıda geçtiği gibi “بَلَّغَنِي”, “قَالَ”, “ذَكَرَ” ifadeleriyle nakledilebileceği bilgisi yer almaktadır. Fakat sahibinin hattıyla bulunan bir hadis nakledilirken daha önce verilen eserlerde böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Biraz sonra ele alınacağı üzere, elde edilen kitap, sahibinin kendi el yazısıyla olmadığına kullanılacak ifadeler arasında “بَلَّغَنِي”, “قَالَ”, “ذَكَرَ” geçecektir. Fakat son dönem müellifleri, bu ifadeleri zikrederken böyle bir kayıt düşmemişlerdir. Buna karşın sadece *el-Bâ'isü'l-hâsîs*, *Menhecü'n-nakd* ve *Lemehât*'da vicâde yoluyla elde edilmiş bir kitaptaki hadis rivâyet edilirken şayet likâi vehmettirecek bir tedlîs ortaya çıkmıyorsa bu lafızlarla rivâyet etmekte de bir mahsur bulunmadığı kaydedilmiştir.⁸⁸

Öte yandan vicâde tarikiyle elde edilmiş bir kitabın, sahibinin hattıyla yazılmamış olma ihtimali de söz konusudur. Müellifin kitabı kendi hattıyla olmadığı halde, kitabında “حَدَّثَنَا” ifadesi mevcut olması durumunda vâcidin o kitaptaki hadisi rivâyet ederken *el-Menhelü'r-revî* ve *el-Mukni*'de “قَالَ فُلَانُ/Filanca dedi.” veya “ذَكَرَ فُلَانُ/Filanca zikretti.” veya “أَخْبَرَنَا فُلَانُ/Filanca bize haber verdi”⁸⁹ lafızlarının kullanması gerektiği kaydedilmiştir.

Bir şahsa ait bulunan kitapta, şayet sahibinin hattı ile olmayan bir hadis mevcut ise ilgili hadis nakledilirken kullanılması uygun bulunan ifadeler ‘*Ulûmü'l-hadîs*, ve *et-Takyîd ve'l-îzah*'da “أَخْبَرَنَا فُلَانُ: ذَكَرَ فُلَانُ/Filanca zikretti: Filanca bize tahdîs etti”, “قَالَ فُلَانُ: أَخْبَرَنَا فُلَانُ/Filanca dedi: Filanca bize haber verdi”, “ذَكَرَ فُلَانُ عَنْ فُلَانٍ/Filanca filancadan zikretti”⁹⁰ şeklindeki ifadelerdir.

Vicâde yoluyla bulunan bir kitabın musannif nüshası olma ihtimalinin de hadis usulü eserlerinde değerlendirildiği görülmektedir. Eğer nüsha musannifin hattıyla ise ve onun hattıyla olduğuna hakkında güven duyulmuşsa *Fethu'l-muğîs*'te “وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla buldum”⁹¹ lafzının kullanılacağı

⁸⁶ et-Tirmisî, Muhammed Mahfûz b. 'Abdullâh (ö. 1339/1920), *Menhecü zevi'n-nazar şerhu Manzûmeti 'ilmi'l-eser*, Dördüncü baskı, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî 1406/1985, s. 172.

⁸⁷ Muhammed 'Accâc el-Hatîb, *el-Muhtasaru'l-Vecîz*, s. 95.

⁸⁸ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hâsîs*, s. 367; 'Itr, Nûruddin, *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadîs*, Üçüncü baskı, Dımaşk: Dâru'l-Fikr 1401/1981, s. 220; Muhammed Edîb Sâlih, *Lemehât*, s. 350.

⁸⁹ İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, s. 91; İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni*, s. 334.

⁹⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 158; el-'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-îzah*, s. 669.

⁹¹ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 230.

kaydedilmiştir.

Nakledilmek istenen kitabın musannife ait olması durumunda ise sika bir râvî tarafından veya kendi eliyle müteaddid asıl nüshalarla mukabele yapmak suretiyle nüshanın sıhhatine güven duyulduğunda kullanılabilir rivâyet lafızları *el-Muhtasar*'da “فَالْ فُلَانُ كَذَا وَكَذَا”/Filanca şöyle şöyle dedi”,⁹²*Fethu'l-muğîs* ve *el-Vasî't*de “ذَكَرَ فُلَانٌ”/Filanca zikretti”⁹³ şeklinde önerilmektedir.

Vicâde yöntemi ile elde edilmiş bir hadis nakledilirken kullanılması gerekli lafızlar arasında vicâdenin icâzetle birlikte olması hâlinde kullanılması gerekli lafızlar da ele alınmaktadır. Vicâde icâzet bulunduğu takdirde kullanılan rivâyet lafızları, daha önce *el-Muhtasar fî 'ilmi usûli'l-hadîs*adlı eserden verilmişti. Ehl-i hadisten pek çok kimse icâzetle birlikte vicâde yoluyla elde ettikleri bir hadisi nakledilerken *Fethu'l-muğîs*, *Tedribü'r-râvî*, *Tevcihü'n-nazar* ve *Menhecü zev'in-nazar*'da zikredildiği üzere “وَجَدْتُ بِحَظِّ فُلَانٍ، وَأَجَازَهُ لِي”/Filancanın hattıyla buldum, o bana icâzet verdi”⁹⁴ ifadesini kullanmıştır.

Vicâde yolu ile elde edilenler hakkında, hocanın/müellifin/musannifin kendi hattı veya kendi kitabı olduğuna güven tahakkuk etmediğinde ise ‘*Ulümü'l-hadîs* ve *et-Takyîd ve'l-izah*'da “بَلَّغَنِي عَنْ فُلَانٍ”/Filancadan bana ulaştı”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحَظِّهِ وَأَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ”/Filancadan ben buldum”, “فُلَانٌ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحَظِّهِ وَأَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ”/Filancanın hattı olduğuna bana haber verdi”, “ذَكَرَ كَاتِبُهُ أَنَّهُ فُلَانٌ بِنُ فُلَانٍ وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ”/Filancanın hattı olduğunu zannettiğim kitapta buldum” ifadeleriyle birlikte “ذَكَرَ كَاتِبُهُ أَنَّهُ فُلَانٌ بِنُ فُلَانٍ وَجَدْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ”/Kâtibinin kendisinin filanca oğlu filanca olduğunu zikrettiği bir kitapta buldum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحَظِّهِ وَأَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ”/Filancanın hattı olduğu söylenen kitapta buldum”⁹⁵ lafızları verilmiştir. *İrşâdü tullâbi'l-hakâik* ve *et-Takrîb*'de “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ أَنَّهُ بِحَظِّ فُلَانٍ”/Filancanın hattı olduğunu filancanın bana haber verdiği kitapta okudum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ أَنَّهُ بِحَظِّ فُلَانٍ”/Filancanın hattı olduğunu zannettiğim kitapta okudum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ أَنَّهُ بِحَظِّ فُلَانٍ”/Kâtibinin kendisinin filanca olduğunu zikrettiği kitapta okudum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ أَنَّهُ بِحَظِّ فُلَانٍ”/Filancanın hattıyla olduğu söylenen kitapta okudum”⁹⁶*et-Takrîb*'de, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ أَنَّهُ بِحَظِّ فُلَانٍ”/Ondan (Filancadan) buldum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ أَنَّهُ بِحَظِّ فُلَانٍ”/Filancanın hattı olduğunu zannettiğim kitapta okudum”, “ذَكَرَ كَاتِبُهُ أَنَّهُ فُلَانٌ أَوْ تَضَيَّفَ فُلَانٌ”/

⁹² eş-Şenşûrî, ‘Abdullâh b. Muhammed eş-Şâfi el-Mısrî (ö. 999/1591), *el-Muhtasar fî mustalahi ehli'l-eser*, (*Mecmû'u resâil fî 'ulûmi'l-hadîs* içinde), nşr. Ebû 'Asım Beşîr Dayf b. Ebî Bekr el-Mâlikî el-Cezâirî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1433/2012, s. 81; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348.

⁹³ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 230; Ebû Şehbe, *el-Vasî't*, s. 117.

⁹⁴ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348; et-Tirmisî, *Menhecü zev'in-nazar*, s. 172.

⁹⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 158; el-'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izah*, s. 669.

⁹⁶ en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâik*, s. 141; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrîb*, s. 72.

بَحَطَّ أَوْ تَضَنَّفِ فَلَانَ /Kâtibi filanca kimse olduğunu zikretti veya eserin filanca tasnifi olduğunu kaydetti veya filanın hattı veya tasnifi olduğu söylendi”⁹⁷ *el-Menhelü’r-revî*’de, “بَلَغَنِي/Bana ulaştı”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ أَطْنُتْهُ حَطُّ فَلَانَ”, “Filancanın hattı olduğunu zannettiğim kitapta okudum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ أَخْبَرَنِي فَلَانَ أَنَّهُ”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ/Filancanın hattı olduğunu filancanın bana haber verdiği kitapta okudum”⁹⁸ *el-Mukni’*de, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ/Filanca kitapta okudum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ/Filancanın kitabında okudum, filanca kendi hattı olduğunu haber verdi”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ ظَنَنْتُ أَنَّهُ حَطُّ فَلَانَ”, “Filancanın hattı olduğunu zannettiğim kitabında okudum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ ذَكَرَ كَاتِبُهُ أَنَّهُ حَطُّ فَلَانَ”, “Filancanın hattı olduğunu kâtibi zikretti”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ قِيلَ: أَنَّهُ بَحَطَّ فَلَانَ”, “Filancanın hattı olduğu söylenen filanca kitapta okudum”⁹⁹ *Fethu’l-muğîs*’de, “وَجَدْتُ بِحَطِّ قَيْلٍ”, “قَالَ لِي فَلَانَ أَنَّهُ حَطُّ”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ حَطُّ فَلَانَ/Filancanın hattı olduğu söylenen hatla buldum”, “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فَلَانَ وَجَدْتُ بِحَطِّ فَلَانَ/Filancanın hattı olduğunu filancanın bana söylediği hatla buldum”, “وَجَدْتُ بِحَطِّ ظَنَنْتُ أَنَّهُ حَطُّ فَلَانَ”, “وَجَدْتُ بِحَطِّ فَلَانَ/Filancanın hattı olduğunu zannettiğim bir hatla buldum”, “وَجَدْتُ بِحَطِّ ذَكَرَ كَاتِبُهُ أَنَّهُ فَلَانَ بَنُ فَلَانَ”, “Kâtibinin filancanın oğlu filanca olduğu zikredilen bir kişinin hattıyla buldum”¹⁰⁰ *Kitâbü Tenkîhi’l-enzâr*’da “وَجَدْتُ بِحَطِّ ظَنَنْتُهُ حَطُّ فَلَانَ”, “قَالَ لِي الْيَقَّةُ أَنَّهُ حَطُّ فَلَانَ وَجَدْتُ بِحَطِّ”, “قَالَ لِي الْيَقَّةُ أَنَّهُ حَطُّ فَلَانَ وَجَدْتُ بِحَطِّ”,¹⁰¹ lafızları söylenmiştir. *Fethu’l-muğîs*’de,¹⁰² *Tedribü’r-râvî*’de,¹⁰³ *Fethu’l-bâkî*’de¹⁰⁴ kaydedilen buna benzer lafızların kullanılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir.

Musannifin kendi hattı veya kitabı olduğuna itimad oluşmadığında kullanılan lafızlar yukarıda kaydedilmişti. Musannifin kitabında nisbet ve benzerinin bulanmaması sebebiyle nüshanın sıhhatine güven hâsıl olmazsa; *‘Ulümü’l-hadis* ve *et-Takyîd ve’l-izâh*’da, “بَلَغَنِي عَنْ فَلَانَ أَنَّهُ ذَكَرَ كَذَا وَكَذَا”, “Filancanın şöyle şöyle zikrettiği filancadan bana ulaştı”, “وَجَدْتُ فِي نَسْخَةِ مِنَ الْكِتَابِ الْفَلَانِي”, “Filanca kitabın bir nüshasında buldum”¹⁰⁵, *Rusûmü’t-tahdîs*’de “بَلَغَنِي/Bana ulaştı” veya “قِيلَ/Denildi”¹⁰⁶, *et-Takrîb*, *Cevâhiru’l-usûl*, *el-Menhelü’r-revî*, *Tedribü’r-râvî* ve *el-Vasîf*’de buna benzer ifadeler söylenmiştir.¹⁰⁷ *Tavdîhu’l-efkâr*’da “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ

⁹⁷ en-Nevevî, *et-Takrîb*, s. 57.

⁹⁸ İbn Cemâ’a, *el-Menhelü’r-revî*, s. 91.

⁹⁹ İbnü’l-Mülakkın, *el-Mukni’*, s. 335.

¹⁰⁰ el-‘Irâkî, *Fethu’l-muğîs*, s. 228.

¹⁰¹ İbnü’l-Vezîr, *Kitâbü Tenkîhi’l-enzâr*, s. 241.

¹⁰² es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, s. 152.

¹⁰³ es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 62.

¹⁰⁴ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu’l-bâkî*, s. 366.

¹⁰⁵ İbnü’s-Salâh, *‘Ulümü’l-hadis*, s. 159; el-‘Irâkî, *et-Takyîd ve’l-izâh*, s. 669; İbnü’l-Mülakkın, *el-Mukni’*, s. 335.

¹⁰⁶ el-Ca’berî, *Rusûmü’t-tahdîs*, s. 113.

¹⁰⁷ en-Nevevî, *et-Takrîb*, s. 57; Muhammed el-Fârisî, *Cevâhiru’l-usûl*, s. 97; İbn Cemâ’a, *el-Menhelü’r-revî*, s. 91; es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 63; Ebû Şehbe, *el-Vasîf*, s. 117.

فُلَانٌ أَنَّهُ تَأَلَّفَ فُلَانٍ/ Filancanın te'lifi olduğunu filancanın bana haber verdiği kitapta okudum¹⁰⁸ lafzı geçmektedir.

Bulunan kitabın sahibinin kendi hattı veya kitabı olduğuna dair itimad hâsıl olmadığı durumlarla ilgili son dönem müelliflerinin bazılarının eserlerinde kaydedilen rivâyet lafızlarından da örnekler verilecektir. Meselâ, *Tevcihü'n-nazar*'da "فَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ وَأَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ بَحَطَهُ" / Filancanın kendi hattı olduğunu haber verdiği filancanın kitabında okudum¹⁰⁹, '*Ulümü'l-hadis ve mustalahuh*'da "فُلَانٌ قَالَ قَالَ كَذَا" / Filancanın şöyle dediği bana ulaştı", "كُتِبَ الشُّيْخُ بِحَطِّهِ" / Şeyh kendi hattıyla yazdı", "أَمَرَ مَنْ يَكْتُبُ لَهُ" / Kâtibine yazmasını emretti¹¹⁰, *el-Muhtasar*, *Tecrid-i Sarîh Mukaddimesi*, *Menhecü zev'in-nazar* ve *Muhimmât*'da "وَجَدْتُ فِي" / "فُلَانٍ كِتَابِ طَنَنْتُ أَنَّهُ كِتَابُ فُلَانٍ" / Filancanın kitabı olduğunu zannettiğim bir kitapta buldum¹¹¹ ifadeleri geçmektedir.

Müteahhirûn dönemi eserlerinde dile getirildiğine göre, o gün için olduğu gibi bugün için de geçerli olan, bir râvînin te'lifinde bir hadis bulunduğunda, kitap râvînin kendi hattıyla olmadığına bu hadisi rivâyet ederken *Tavdihu'l-efkâr*'da "فُلَانٌ قَالَ فُلَانٌ" / Filanca dedi", "فُلَانٌ دَكَرَ فُلَانٌ" / Filanca zikretti¹¹², *Menhecü zev'in-nazar*'da "فُلَانٌ بَلَغَنِي عَنْ فُلَانٍ" / Filancadan bize ulaştı", "وَجَدْتُ عَنْهُ" / Ondan buldum", "فَرَأْتُ" / "فُلَانٌ فِي كِتَابِهِ أَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ بَحَطَ فُلَانٍ" / Filancanın hattı olduğunu filancanın haber verdiği kitabında okudum", "فُلَانٌ فِي كِتَابِهِ طَنَنْتُ أَنَّهُ بَحَطَ فُلَانٍ" / Filancanın hattı olduğunu zannettiğim kitabında okudum", "فُلَانٌ فِي كِتَابِهِ دَكَرَ كَاتِبُهُ أَنَّهُ تَضَنَّفَ فُلَانٌ" / Filancanın tasnifi olduğunu kâtibinin zikrettiği kitabında okudum¹¹³ lafızları kullanılmıştır.

Mütekaddimûn dönemi eserlerinde usul bilgilerine yer verilmediği için *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis* dışında, sadece konu başlıklarında vicâde yönteminin lafızlarının ele alındığından bahsedilmişti. Fakat bunun yanında mütekaddimûn devri eserlerinde nakledilen rivâyetlerin senedlerinde kaydedilen rivâyet lafızlarını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Müteahhirûn devrinde ise görüldüğü üzere, kullanılan rivâyet lafızları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Vicâde tarikiyle elde edilen hadis nakledilirken kullanılan rivâyet lafızları, bulunan kitabın sahibinin kendi hattıyla veya başkasının hattıyla yazılmış olması durumunda ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bulunan kitabın hattının musannif hattı olması durumunda, nüshaya güven meselesi de ayrıca önem taşımaktadır. Nüshaya itimad oluşup oluşmaması ve

¹⁰⁸ el-Emîr es-San'ânî, *Tavdihu'l-efkâr*, s. 346.

¹⁰⁹ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348.

¹¹⁰ Subhî es-Sâlih, '*Ulümü'l-hadis ve mustalahuh*', s. 102

¹¹¹ 'Abdüllatif, *el-Muhtasar*, s. 54; eş-Şenşürî, *el-Muhtasar*, s. 81; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, ss. 446-447; et-Tirmisî, *Menhecü zev'in-nazar*, s. 172; Âlü Küleyb, *Muhimmât*, s. 244.

¹¹² el-Emîr es-San'ânî, *Tavdihu'l-efkâr*, s. 346.

¹¹³ et-Tirmisî, *Menhecü zev'in-nazar*, s. 172.

elde edilen kitabın nisbesinin bulunmaması durumunda kullanılan rivâyet lafızları da ele alınanlar arasındadır. Kendi hattıyla olmayan bir râvînin kitabında “حَدَّثَنَا” lafzı bulunduğu ya da kendi hattıyla yazılmış bir kitapta yazısı ona ait olmayan bir hadis nakledilirken de kullanılması gereken lafızlar verilmiştir. Vicâde yöntemiyle ele geçirilen kitapla ilgili icâzetin bulunması durumundaki rivâyet lafızları da ayrıca ifade edilmiştir.

Vicâde yoluyla elde edilen hadislerin, hangi hadis türüne ait olduğu hadis usulü kaynaklarında ele alınan konular arasında bulunmaktadır. Ele geçirilen kitaptaki bir hadis, senesinde inkita‘ vaki‘ olan hadis çeşitleri içinde değerlendirilmiştir.

Hadis usulü kaynaklarında vicâde yoluyla alınan hadislerin munkatı‘ ve mürsel hadis çeşidine dâhil edilmesine dair bilgiler yer almaktadır. Buna göre semâ, icâzet ve bunun benzeri bir tarikle alınmamış sadece vicâde yoluyla elde edilmiş olması sebebiyle senedindeki mevcut kopukluk bu tür hadislerin munkatı‘ ve mürsel bâbından kabul edilmesini gerektirmektedir. Vicâde yöntemiyle elde edilen hadis, senedi muttasıl olmayan hadis çeşitleri arasında bulunan munkatı‘ ve mürsel kavramına dâhil edilmekle birlikte bir ittisal ihtimalinden de bahsedilmiştir.¹¹⁴

Vâcid, kitap sahibi şahsın kendi hattıyla yazdığı hadislere vâkif olup da bunları rivâyet ettiğinde, bu hadis çeşidi bazen sadece munkatı‘ türüne de¹¹⁵ dâhil edilmiştir. Vicâde yöntemiyle elde edilen hadisi, senedindeki inkita sebebiyye munkatı‘ hadis çeşidine dâhil edenler, rivâyet ederken kullanılan “وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ/Filancanın hattıyla buldum” ifadesinde, hattın kitap sahibine ait bulunduğunu ifade etmesine istinaden bir ittisal ihtimalinin bulunduğu da dikkat çekmektedirler.¹¹⁶

Şeyhin hattıyla bulunan hadislerin semâ, icâzet ve benzeri muteber hadis alma ve nakletme yolları söz konusu olmadığında, vicâde ile elde edilen rivâyetlerin edâsında kullanılan lafızlarla nakledilmesi mütekaddim ve müteahhir ulemânın uygulamasıdır. Vicâde yolunun ilgili lafızlarıyla rivâyet edilen hadis, bazen de sadece mürsel türünden telâkki edilmektedir.¹¹⁷ Elde edilen hadisin mürsel çeşidinden kabul edilmesinin sebebi, bulunan kitabın sahibinin

¹¹⁴ İbnü’s-Salâh, ‘Ulümü’l-hadis, s. 157; ‘Ali el-Kârî, Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker, s. 685; ‘Abdünnâfi, el-Eseru’l-mu‘teberfi Tercüme-i Nuhbeti’l-fiker, Ma‘mûratü’l-‘Azîz: Vilâyet Matbaası 1310/1893, s. 174; Tâhir el-Cezâirî, Tevcihü’n-nazar, s. 347.

¹¹⁵ İbnü’l-Mülakkın, el-Mukni‘, s. 334; İbnü’l-Vezîr, Kitâbü Tenkîhi’l-enzâr, s. 242; Muhammed el-Fârisî, Cevâhiru’l-usûl, s. 97; Ahmed Naîm, Tecrid Mukaddimesi, s. 447.

¹¹⁶ İbnü’s-Salâh, ‘Ulümü’l-hadis, s. 157; ‘Ali el-Kârî, Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker, s. 685; ‘Abdü’n-Nâfi, el-eseru’l-mu‘teber, s. 174; Tâhir el-Cezâirî, Tevcihü’n-nazar, s. 347.

¹¹⁷ İbn Cemâ’a, el-Menhelî’r-revî, s. 91; et-Tîbî, el-Hulâsa, s. 110; el-‘Irâkî, Fethu’l-muğîs, el-Cürcânî, el-Muhtasar fi usûli’l-hadis, s. 70.

kendi el yazısı ile yazılmış olmasıdır ki bu durumda vâcid ile kitap sahibi arasındaki yazı irtibatı söz konusudur.¹¹⁸ Bulunan hadisin mürsel hadis türünden kabul edilmesinin bir diğer sebebi, yazının bahsi geçen kişiye âdiyyetine duyulan güvendir.¹¹⁹

Vicâde yoluyla rivâyet edilen hadis çeşidi hakkında tercih edilen mürsel kavramı ile ilgili olarak buradaki mürselden muradın, senedinde râvi atlandığı anlamına gelen umûmî manadaki mürsel olduğu belirtilmektedir. Vicâde yoluyla gelen rivâyetlerin munkatı' hadis çeşidine dâhil olduğuyula âlâkalı kullanılan munkatı' ifadesinden de muradın, umûmî manada hadisin senedindeki kopukluk olduğu dabelirtilmektedir.¹²⁰ Vicâde yoluyla gelen rivâyetlerin munkatı' ve mürsel hükmünde olduğunu kabul edenlerle birlikte başka bir görüş de, evlâ olanın, vicâdeyi mu'allak hükmünde kabul etmek olduğudur.¹²¹

Vicâde yoluyla alınan rivâyetlerin hangi hadis türüne dâhil edileceği hakkında son olarak Reşîd el-Attâr'ın (ö. 662/1264) *el-Kadri'l-mecmû'*unda naklettiği bilgilere yer verilebilir. Buna göre, hadis âlimlerinin nezdinde vicâdenin munkatı' manasında maktû' türünden olduğu kabul edilmekle beraber ta'likin bazı kısımlarının munkatı'dan da mürselden de evlâ olduğu öne sürülmektedir. Benimsenen bu görüş, mütেকaddimûnâlimlerinden bir grubun semâ, icâzet ve münâvele olmayan kitaplarda bulunan vicâdeden rivâyete izin vermesine dayandırılmakta ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye'*de bir bâb açarak bunları zikretmesi misal olarak verilmektedir.¹²²

Bulunan kitaptaki hadisin rivâyet edilmesini ittisal ihtimalinin bulunduğu mürsel, munkatı', mu'allak ve maktû' hadis çeşidine dâhil edenlerin varlığı bilinmektedir. Buna rağmen bulunan hadis veya kitap sahibinin hattı ile yazılmış olduğu takdirde arada bulunan irtibatın tamamen ortadan kaybolduğu da iddia edilmemektedir. Vicâde yöntemiyle elde edilmiş rivâyetlerde, hadis veya kitabı bulan kişi ile kitap sahibi arasında devam eden irtibatı, şahsın kendi el yazısı temin etmektedir. Hadisin senedindeki inkıtâ' sebebiyle mürsel, munkatı', mu'allak ve maktû' hadis çeşidine dâhil edilmiş olsa da ele geçirilen kitabın sahibi ile vâcid arasındaki irtibatı temin eden hat vesilesiyle bir ittisal ihtimalinin mevcudiyetinden bahsedilmektedir.

Vicâde yoluyla elde edilmiş olan bir hadis, yukarıdaki değerlendirmelere göre zayıf hadis çeşitlerinden telâkki edilmektedir. Fakat vâcid ile kitap sahibi arasındaki irtibatı temin eden yazının, kitap sahibine ait olması sayesinde, ele

¹¹⁸ en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâik*, s. 140; et-Tîbî, *el-Hulâsa*, s. 110; el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; el-Cürcânî, *ed-Dibâcî'l-müzheb*, s. 73.

¹¹⁹ el-Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 525.

¹²⁰ el-Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 525.

¹²¹ el-Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 525; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, ss. 152-154; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî*, s. 367.

¹²² es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 153.

geçirilen hadisin kıymetinin bahsedilen zayıf hadis çeşitlerine göre arttığı düşünölmektedir.

Vicâde yoluyla elde edilen hadis, kitap sahibinin kendi hattıyla yazılmış bir halde bulunduğunda ittisal ihtimali olan munkatı' grubuna dâhil edildiğinden bahsetmiştik. Bulanan kitaptaki bir hadisin ittisal ihtimali olmayan munkatı' çeşidine dâhil edildiği haller de söz konusudur.

Bir şahsın kendi hattı ile yazdığı bir hadis ele geçirildiğinde kullanılan rivâyet lafızları ile kendi hattıyla kitabını yazmamış şahsın eserinden bir hadis rivâyet edildiğinde kullanılan lafızlar birbirinden ayrt edilmiştir. Hatta bir şahsa ait bulunan bir kitapta, kendisinin hattıyla olmayan bir hadisin bulunması hâlinde de kullanılan rivâyet lafızları ayrıca ele alınanlar arasındadır.

Gerek kişinin kendi hattıyla yazılmamış kitabında, gerekse kendi hattıyla yazmış olsa da kitabında kendi hattıyla olmayan bir hadis bulunduğunda, ele geçirilen hadisin "أَخْبَرَنَا فُلَانٌ: فُلَانٌ: فُلَانٌ/ Filanca zikretti: Filanca bize haber verdi." veya "أَخْبَرَنَا فُلَانٌ: فُلَانٌ: فُلَانٌ/ Filanca dedi: Filanca bize haber verdi." veya "ذَكَرَ فُلَانٌ عَنْ فُلَانٍ/ Filanca filancadan zikretti." gibi farklı istilahlarla nakledilmesi gerekmektedir.¹²³ Bulunan hadis, kişinin kendi hattı ile olmadığında, vâcid ile kitap sahibi arasındaki yazı irtibatının bulunmaması sebebiyle ele geçirilen bu tür rivâyetler, ittisal ihtimali bulunmayan munkatı' hadis türünden kabul edilmiştir.¹²⁴

Bu başlık altında verilen bilgilere göre; vâcid ile kitap sahibi arasındaki yazı irtibatının yokluğu, vicâde yöntemiyle elde edilmiş olan hadiste ittisal ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştır.

IV. Vicâde Kavramının Diğer Hadis Usulü İstilahlarıyla İrtibatı

Muttasıl bir senedle Resûlullah'a (s.a.v.) ulaşan hadis anlamında kullanılan müsned kavramı, tahammül ve edâ yollarından biri olarak kabul edilen vicâde mevzusu içinde ele alınan durumlardan biridir. Yukarıda ifade edildiği üzere vicâde yoluyla elde edilen hadisin senedinde bir inkıtâ'ın bulunduğu kabul edilmekte ve bu tür hadisin ilgili lafızlarla rivâyet edilebileceği ifade edilmektedir. Daha önce ilgili bahistenakledilen bilgilerden anlaşıldığına göre, bulunan hadis ittisal ihtimali olan munkatı', mürsel, mu'allak veya maktû' ya da ittisal ihtimali bulunmayan munkatı' olsa da müsned hadis türünden kabul edilmesi mümkün değildir. Nitekim vicâde yoluyla elde edilen hadis hakkında Kâdî 'İyâz (ö. 544/1149), bahis konusu rivâyetleri müsned hadis türünden kabul eden hiç kimseyi duymadığını *el-İlmâ'*da kaydetmektedir.¹²⁵

¹²³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 158; et-Tibî, *el-Hulâsa*, s. 111; es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 62; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 347.

¹²⁴ en-Nevevî, *İrşâdû tullâbî'l-hakâik*, ss. 140-141; İbnü'l-Mülâkkın, *el-Mukni'*, s. 334; Muhammed el-Fârisî, *Cevâhiru'l-usûl*, s. 97; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 347.

¹²⁵ el-Kâdî 'İyâz, *el-İlmâ'*, s. 117; ayrıca bk. el-'Irâkî, *Fethu'l-muğis*, s. 229; es-Sehâvî, *Fethu'l-*

Müteahhirûn döneminden el-‘Irâkî, es-Sehâvî, İbnü'l-Vezîr, Zekeriyâ el-Ensârî ve es-San‘ânî hadis alma ve nakletme yollarından vicâde yöntemiyle gelen hadisi Kâdî ‘Iyâz’a katılarak müsned kabul etmemişlerdir.¹²⁶ Son dönemden vicâdenin müsned olmaması meselesine yer verenler arasında Nûruddîn ‘Itr, es-Sabbâğ ve Mahmûd Kâmil Ahmed bulunmaktadır.¹²⁷

Râvînin mülâkî olduğu halde hadis almadığı bir şeyhten hadis işitmiş gibi rivâyette bulunması manasına gelen tedlîs, senedde inkita‘ meydana getiren bir kusur kabul edilmektedir. Vicâde yoluyla elde edilmesi sebebiyle hadisin senedinde vâki olan bu inkita‘ dolayısıyla râvînin, şeyhinden semâını vehmettiren tarzda “عَنْ فُلَانٍ”, “أَخْبَرَنَا”, “حَدَّثَنَا”, “أَبْنَا”, “سَمِعْتُ” lafızlarını kullanarak hadisi nakletmesi de tedlîs sebeplerindedir.

Bulunan kitaptaki bir hadis “عَنْ” veya “قَالَ” lafzı kullanılarak rivâyet edilmesi, râvî ile vâcîd arasında semâın vuku‘ bulduğunu vehmettiği için tedlîs sebeplerinden birisi kabul edilmektedir. Nitekim vicâde yoluyla gelen rivâyet hakkında mütekaddimûn ve müteahhirûnun uygulamalarının bu hadislerin “قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِحَطِّهِ/Filancanın hattıyla buldum” veya “وَجَدْتُ بِحَطِّ فُلَانٍ/Filancanın kitabında kendi hattıyla okudum” lafızlarıyla nakledilmesi yönünde olduğu daha önce ifade edilmişti.¹²⁸Bu nedenle söz konusu lafızların değil de hadisin semâ yoluyla alındığını vehmettiren tarzda “عَنْ فُلَانٍ” ve “قَالَ فُلَانٌ” ibareleri ile rivâyette bulunmak tedlîs sebeplerindedir.¹²⁹

Bazı eserlerde ise sadece “عَنْ” lafzının kullanımına değinilmekte,¹³⁰ vicâde ile tahammül ettiği hadisleri an‘ane ile rivâyet edenler müdellis olarak nitelendirilmektedir. Bu tahammül yoluyla gelen hadislerin “فُلَانٌ عَنِ/Filancadan” sığasıyla nakledilmesinin câiz olmadığıyla alâkalı bir bilgi de aktarılmaktadır.¹³¹

Hadis alma ve nakletme yollarından vicâde yöntemiyle elde edilen bir hadisin, semâyı vehmettiren bu lafızlarla rivâyet edilmesi uygun görülmemekle birlikte yine de bu ifadelerle nakledenler bulunmaktadır. Meselâ, Behz b. Hakîm (ö. 143/761), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Hakem b. Miksem (ö. ?), Ebû

muğîs, s. 155; İbnü'l-Vezîr, *Kitâbü Tenkîhi'l-enzâr*, s. 242; Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-Bâkî*, s. 368; es-Sabbâğ, *el-Hadîsü'n-Nebevî*, s. 223.

¹²⁶ el-‘Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 229; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 155; İbnü'l-Vezîr, *Kitâbü Tenkîhi'l-enzâr*, s. 242; Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî*, s. 368; el-Emir es-San‘ânî, *Tavdîhu'l-efkâr*, s. 348.

¹²⁷ ‘Itr, Nûruddîn, *Menhecü'n-nakd*, s. 201; es-Sabbâğ, *el-Hadîsü'n-Nebevî*, s. 223; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrîb*, s. 73.

¹²⁸ er-Râmeihürmüzî, *el-Muhaddîsü'l-fâsil*, ss. 497-500; el-Kâdî ‘Iyâz, *el-‘İlmâ’*, s. 117.

¹²⁹ el-Kâdî ‘Iyâz, *el-‘İlmâ’*, s. 117; İbnü's-Salâh, *‘Ulûmü'l-hadîs*, s. 158; el-Leknevî, *Zaferu'l-emâni*, s. 525.

¹³⁰ en-Nevevî, *et-Takrîb*, s. 57; el-‘Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 61; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrîb*, s. 72.

¹³¹ es-Sabbâğ, *el-Hadîsü'n-Nebevî*, s. 220.

Süfyân Talha b. Nâfi‘ (ö. 124/742), ‘Amr b. Şu‘ayb (ö. 118/736), Mahreme b. Bükeyr (ö. 159/776), Vâil b. Dâvûd (ö. ?)(Babası, Bükeyr b. Vâil, oğlu Bekr b. Vâil, Berâ b. ‘Azib’in oğlu) gibi âlimlerden müteşekkil bir grup¹³² “وَجَدْتُ/Buldum” yerine “قَالَ/Dedi” gibi ifadeleri kullanmışlardır.

Semâi vehmettirmesi sebebiyle Behz b. Hakîm’in “عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ/Babasından o da dedesinden” rivâyeti bu gruba dâhildir.¹³³ Şu‘be’nin “عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ/Ebû Süfyân, Câbir’den” şeklindeki rivâyeti,¹³⁴ Sâlih Cezere ve başkalarının ise ‘Amr b. Şu‘ayb’ın “عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ/Babasından o da dedesinden” rivâyeti, İbnü’l-Medinî’nin de “عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ/Vâil’in rivâyetinde oğlu Bekr’den” rivâyeti için de aynı durum söz konusudur.¹³⁵ Burada ismi verilen bu şahısların, kendilerinden hadis almadıkları kişilerden almış gibi rivâyette bulunmaları nedeniyle kötü bir tedlîs yaptıkları da ifade edilmektedir.¹³⁶ Nitekim Hasan el-Basrî’ye (ö. 110/728) “tahdîs ettiğin bu hadisler kimden” diye sorulduğunda “bir sahîfeden” diyerek söz konusu hadisleri vicâde yoluyla aldığını açıkça ifade etmektedir. Hakem b. Miksem hakkında ise “dört hadisten başkasını İbn ‘Abbâs’dan dinlemediği, rivâyet ettiği diğer hadislerin kitaptan olduğu” da söylenenler arasındadır.¹³⁷

Hadis alma ve nakletme yöntemlerinden muteber bir yolla bir hadis alındığı takdirde kullanılan rivâyet lafızları arasında “سَمِعْتُ”, “أَتَانَا”, “أَخْبَرَنَا”, “حَدَّثَنَا” ifadeleri bulunmaktadır. Vicâde yoluyla hadisin ele geçirilmesi hâlinde bu sîgaların kullanılması müteakaddimûn ve müteahhirûn nazarında tedlîsin meydana gelmesine sebep olan hususlardandır. Vicâde tarikiyle gelen rivâyetleri “حَدَّثَنَا” veya “أَخْبَرَنَا” lafızlarıyla nakletmeye cevaz veren hiçbir âlim bulunmamaktadır.¹³⁸

Şeyhin icâzet verdiği kitaptaki hadislerin şeyhin hattıyla bulunması hâlinde ancak “أَخْبَرَنَا” ve “أَتَانَا” ile rivâyet edilmesine müsaade edilmiştir. Vicâde yoluyla gelen hadisle alâkalı, icâzet olmadığında bu lafızların kullanılması hâlinde tedlîsin meydana gelmesi sebebiyle bu lafızların kullanımı batıl addedilmiştir.¹³⁹ Elde edilen hadisler, şeyhden rivâyet izniyle birlikte bulunmayıp da sadece kitabı yazan kişinin tanınması durumunda da nüshadan rivâyet ederken “أَخْبَرَنِي” lafzının kullanılması câiz değildir.¹⁴⁰

¹³² es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, s. 154.

¹³³ el-Emîr es-San‘ânî, *Tavdihu’l-efkâr*, s. 348.

¹³⁴ es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, s. 154.

¹³⁵ es-Sehâvî, s. 154; el-Emîr es-San‘ânî, *Tavdihu’l-efkâr*, s. 348.

¹³⁶ el-Emîr es-San‘ânî, *Tavdihu’l-efkâr*, s. 348.

¹³⁷ es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, s. 154.

¹³⁸ el-Kâdî ‘Iyâz, *el-‘İlmâ’*, s. 117; es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, s. 155; el-Emîr es-San‘ânî, *Tavdihu’l-efkâr*, s. 348.

¹³⁹ İbnü’n-Nefis, *el-Muhtasar fî ‘ilmi usûli’l-hadîs*, s. 145.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 127; Vecihüddîn el-Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti’n-nazar*, s. 240;

Bu konuda söylenenlerin arasında muhaddis hattı ve mücerred vicâde/icâzeti olmayan vicâde yorumları da mevcuttur. Hadisi yazılı halde bulan kimse muhaddisin hattıyla bulmuş olsa da¹⁴¹ ya da sadece vicâde yoluyla elde edip de icâzeti bulunmasa¹⁴² tedlîsi meydana getirecek lafızları kullanarak rivâyet etmesi câiz değildir. Bahsedilen lafızların kullanılması hakkında önce ifade edilenlerle birlikte bu lafızları kullananların yanlışlıkları,¹⁴³ kendisine güvenilen hiç kimsenin buna cevaz vermediği,¹⁴⁴ semâ ve icâzet yoluyla aldığı vehmetirmesi sebebiyle bu kullanımın reddedildiği¹⁴⁵ söylenmektedir. Sadece “أَخْبَرَنِي” lafzı zikredilerek bunu kullananların yanlışlıkları da¹⁴⁶ dile getirilenler arasındadır. Bazen de “حَدَّثَنِي”, “أَخْبَرَنِي” veya “أَتَانِي” sigalarının vicâde yoluyla gelen rivâyetlerde kullanılmayacağı belirtilmiştir.¹⁴⁷

Bazı kimselerin mütesahil davranıp “حَدَّثَنَا” ve “أَخْبَرَنَا” ifadelerini vicâde tariki ile buldukları rivâyetler için de kullandığı anlaşılmaktadır. Meselâ şu rivâyet bu duruma bir örnek teşkil etmektedir: İbnü'l-Medîni (ö. 234/843) dedi ki: “Bize Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 204/819) tahdîsen bildirdi. (O da dedi ki) Rey ehliinden olan ve kendisine Eşerbin/Eşrabîn denilen bir arkadaşımız bize tahdîsen bildirdi ve dedi ki: Muhammed b. İshâk yanıma geldi, o bize İshâk b. Râşid'ten hadis rivâyet ederdi. Daha sonra İshâk bize gelerek “ez-Zühri bize tahdîsen bildirdi” demeye başladı. Bunun üzerine ben kendisine “Onunla nerede karşılaştın” dedim. O da cevaben “Onunla karşılaşmadım, Beytü'l-Makdis'e uğramıştım. Orada ona ait bir kitap buldum” dedi. Aynı bilgi Kâdi 'İyâz tarafından da verilmektedir.¹⁴⁸

Kitapta bulunduğu halde vicâde yoluyla gelen hadislerde kullanılması gereken rivâyet lafızlarıyla değil de, muteber yollardan biriyle gelen hadisleri naklederken kullanılan rivâyet lafızlarıyla nakilde bulunan kimse, muhtemelen hat sahibinden bir icâzete sahip olabilir. Vicâde yoluyla gelen rivâyetleri naklederken bu şekilde davranılmasının sebebi şeyhden icâzetin bulunması gösterilmiş hatta bu icâzetin çeşidi de belirtilmiştir. Buna göre vicâde yoluyla gelen hadisleri bu konuda belirtilen lafızlarla rivâyet edenler, Kâdi 'İyâz'ın zikrettiği üzere

el-Karâfi, *Letâiyfü'l-minen*, s. 103; 'Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, s. 684; el-Münâvî, *el-Yevâkît ve'd-dürer*, s. 583.

¹⁴¹ Ahmed Fâtih, *Tercüme-i Nuhbeti'l-fiker*, s. 53.

¹⁴² 'Abdünnâfi, *el-Eseru'l-mu'teber*, s. 174.

¹⁴³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 127; 'Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, s. 685; Tercüme: 'Abdü'n-Nâfi, *el-eseru'l-mu'teber*; s. 174; Hâtr es-Semîn, *Hâşiyetü Lakti'd- Dürer*, s. 143.

¹⁴⁴ es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 61, el-Emîr es-San'ânî, *Tavdihu'l-efkâr*, s. 346

¹⁴⁵ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî*, s. 367; et-Tirmisî, *Menhecü zev'in-nazar*, s. 172.

¹⁴⁶ el-Münâvî, *el Yevâkît ve'd-dürer*, s. 583.

¹⁴⁷ Âlü Küleyb, *Muhimmât*, s. 244.

¹⁴⁸ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, s. 155; Eşerbin yerine Eşras'ın geçtiği başka bir rivâyet için bk. el-Emîr es-San'ânî, *Tavdihu'l-efkâr*, s. 348

mutlak icâzeti kullanmayı câiz görenlerden biri olabilir. Kâdî 'İyâz'ın dışında İbnü's-Salâh ise, Ebu'l-Kâsım el-Belhî'nin görüşünü kendisine yakın bulmuştur. Ebu'l-Kâsım el-Belhî bu lafızları kullanmaya cevaz verenlerin, vâcidin, kendisinden semâî olan hocanın sahih/mevsuk hattıyla hadisi bulması durumunda "أَخْبَرَنَا فُلَانٌ/Filanca bize haber verdi" ile "عَنْ فُلَانٍ/Filancadan" sîgalarını kullanarak rivâyet etmesini kabul etmiştir.¹⁴⁹

Muâsir âlimlerden Nureddîn 'İtr da vicâde yoluyla gelen hadisleri rivâyet ederken "حَدَّثَنَا" veya "أَخْبَرَنَا" veya senedin ittisaline delâlet eden buna benzer ibareleri kullanmanın câiz olmadığını ifade etmektedir.¹⁵⁰

Vicâde ile elde edilen bir rivâyetin naklinde hangi lafızların kullanılacağı veya kullanılmayacağı konusundaki görüşler yukarıda aktarılmıştır. Bulunan kitaptaki bir hadisin naklinde kullanılmayacak lafız türlerinden biri de cezm sîgalarıdır. Bu konuyla ilgili müteahhirûndan İbnü's-Salâh'ın da belirttiğine göre, o günün insanların pek çoğu, vicâde ile ilgili rivâyetleri naklederken araştırmaksızın ve emin olmaksızın cezm sîgası kullanma hususunda müsamaha etmişlerdir.¹⁵¹ Bazı insanlar bu gevşek tutumlarının neticesinde bir musannife ait bulduğu kitaptan nüshanın sıhhatinden emin olmaksızın "قَالَ فُلَانٌ وَكَذَا وَكَذَا/Filanca şöyle şöyle dedi" ve "ذَكَرَ فُلَانٌ كَذَا وَكَذَا/Filanca şöyle şöyle zikretti" lafızlarını kullanarak nakilde bulunmuşlardır. Her ne kadar bazı kimseler bu şekilde davranmış olsalar da, doğru olan uygulama daha önce bu konuda ifade edilen lafızları kullanarak vicâde yoluyla gelen hadisleri nakletmektir.¹⁵²

Musannife ait bir nüshadan rivâyet ederken nüshanın sıhhatinden emin olabilmenin de bazı şartları vardır. Bulunan nüshayı mütâlâa eden kişinin zeki, uyanık bir âlim olması durumunda çoğunlukla iskâtlar ve doğru tevcihinden saptırılan noktaların tespit edilebilmesi mümkün olacaktır.¹⁵³ Bahsedilen vasıflara sahip bir âlim, yaptığı incelemeler neticesinde güvenilirliğini tesbit ettiği nüshalardaki hadisleri cezm lafzı kullanarak rivâyet edebilir. Bu durumlarda cezm lafzını kullanarak nakletmenin câiz olması ümit edilmektedir. Bulunan kitabı rivâyet etmekle alâkalı öne sürülen bu kurallara riayet edildiği müddetçe

¹⁴⁹ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 155.

¹⁵⁰ 'İtr, Nûruddîn, *Menhecü'n-nakd*, ss. 220-221.

¹⁵¹ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadis*, s. 159; ayrıca bk. İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni'*, s. 335; el-'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izah*, s. 669; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 157; Ebü Şehbe, *el-Vasît*, s. 117; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrib*, s. 73.

¹⁵² İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadis*, s. 159; ayrıca bk. el-'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izah*, s. 669; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 157; es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 157; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348; Mahmûd Kâmil Ahmed, *et-Takrib*, s. 73.

¹⁵³ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadis*, s. 159; en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâik*, s. 141; et-Tibî, *el-Hulâsa*, s. 111; İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni'*, s. 335; el-'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izah*, s. 669; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 157.

vicâde yoluyla gelen hadisleri nakletme hakkında musanniflerin çoğunun mutmain olacağı tahmin edilebilir.¹⁵⁴

Vicâde yoluyla gelen eser mevcut olduğundaki uygulama yukarıda anlatıldığı gibi iken, bahis konusu kitap elde bulunmadığındaki usul de belirtilmiştir. Bulunan kitabın aslı elde mevcut olmadığına, el-Cürçânî'ye göre, inceleyen kişi taşıyırın çoğunlukla kendisinden gizli kalmadığı bir şahıs ise taşıyırden selameti hakkında kendisinde zann-ı galib meydana gelmesi önemlidir. Bu takdirde asıl nüsha elde mevcut olmasa da kişinin bulduğu hadisi rivâyet etmesi câizdir.¹⁵⁵

Hadis alma ve nakletme yollarından vicâde yoluyla gelen nüsha hakkında söylenilebilecekler el-'Irâkî'ye göre, bulunan kitabın şahsın kendi hattı ile olması ve nüshanın sıhhati hususunda güven tahakkuk etmediğinde cezm ibârelerini kullanmaktan sakınmaktır.¹⁵⁶

Vicâde yöntemiyle ulaşan rivâyetleri naklederken kesinlik ifade eden cezm sîgalarını kullanmakla ilgili söylenenleri özetleyecek olursak, kaçınılması konusunda itina gösterilen hususlardan birisi olarak telâkki edilmektedir. Bu konuda ehil bir âlim tarafından yapılan inceleme neticesi nüshaya güvenin tahakkuk etmesi büyük önem taşımaktadır.

Hadis usulü kaynaklarında vicâde yöntemiyle elde edilen hadislerin naklinde talebenin hocadan icâzetinin bulunması da ayrıca önem arzeden hususlar arasındadır. Vicâde yoluyla gelen hadis hakkında hadisi bulanın, icâzetinin bulunup bulunmaması ayrı neticeler ortaya çıkarmaktadır.

Müteahhirûn devrinden İbnü'n-Nefis (ö. 687/1288), vicâde yöntemiyle gelen hadisi naklederken icâzetin bulunması meselesini ele almıştır. Talebe, hocanın kendisine rivâyeti için icâzet verdiği bir kitap bulduğunda, bu kitaptaki hadislerin hocanın kendi mesmû'âtından olması gereklidir. Hocanın mesmû'âtından olan hadislerin içinde bulunduğu bir kitap için, bir kayıt getirmeksizin ve kitabını vermeksizin talebesine sadece rivâyeti için icâzet vermesidir. Hocanın talebesine icâzet verdiği bir kitabın yazısının da şeyhin hattıyla olması önemlidir. Bulunan hadis, şeyhin hattıyla yazılmış ve aynı zamanda şeyhin mesmû'âtından da olduğunda, talebe ancak o hadisleri, onun hattı olduğuna güven duyduğu takdirde "وَجَدْتُ حَظَّ فُلَانٍ/Filancanın hattını buldum" ve benzeri lafızlarla rivâyet edebilir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ İbnü's-Salâh, 'Ulümü'l-hadis, s. 159, en-Nevevî, İrşâdü tullâbi'l-hakâik, s. 141; et-Tîbî, el-Hulâsa, s. 111; İbnü'l-Mülâkkin, el-Muknî, s. 335; es-Süyûtî, Tedribü'r-râvî, s. 63; Tâhir el-Cezâirî, Tevcihü'n-nazar, s. 348; et-Tirmisî, Menhecü zev'in-nazar, s. 172.

¹⁵⁵ el-Cürçânî, el-Muhtasar fi usûli'l-hadis, s. 70; el-Cürçânî, ed-Dibâcü'l-müzheb, s. 73.

¹⁵⁶ el-'Irâkî, Fethu'l-muğis, s. 229; es-Sehâvî, Fethu'l-muğis, s. 152; es-Süyûtî, Tedribü'r-râvî, s. 63; Zekeriyâ el-Ensârî, Fethu'l-bâkî, s. 366; el-Leknevî, Zaferu'l-emânî, s. 525.

¹⁵⁷ İbnü'n-Nefis, el-Muhtasar fi 'ilmi usûli'l-hadis, s. 145.

İbnü's-Salâh, her ne kadar bunu açıkça ifade etmemiş olsa da, aslında hatırla bulduğu kimselerden icâzetin bulunmadığı durumlardaki vicâdeyi ele almıştır.¹⁵⁸ İbnü's-Salâh gibi bazı kimseler icâzeti bulunmayan vicâdeyi ele almış olsalar da ehl-i hadisten pek çok kimse icâzetle birlikte vicâdeyi kullanmıştır.¹⁵⁹ Muhaddislerden icâzetle birlikte vicâdeyi kullananların tercih ettiği istilâh ise vicâde yoluyla gelen hadisleri rivâyet ederken kullanılan sîgadan daha farklıdır. Vicâde icâzetle birlikte olduğunda muhaddislerin kullandıkları lafız, “وَجَدْتُ لِي بِحِطِّ فَلَانٍ وَأَجَاذَ لِي/Filancanın hattıyla buldum, o bana icâzet vermişti” ifadesidir.¹⁶⁰ Kâdî 'Iyâz da *el-İlmâ'* adlı eserinde, hadis alma ve nakletme yollarından vicâdeyi ele aldığı bölümde İbnü's-Salâh gibi icâzetle birlikte vicâdeyi zikretmemiştir. İcâzetle birlikte vicâdeyi ele almayan Kâdî 'Iyâz'ı takip eden İbnü's-Salâh, rivâyette ve amelde sahibbir dayanak mıdır diye icâzetten hâlî olan vicâdeden bahsetmiştir.¹⁶¹

İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre vicâde yöntemiyle elde edilen hadisin rivâyet edilebilmesi için, kitabı bulanın kitap sahibinden icâzetinin bulunması gereklidir. Kitabı bulan şahıs, kitabı yazanı tanıyor olsa da İbn Hacer'e göre nüsha hakkında şeyhden icâzeti bulunmadığında “أَخْبَرَنِي” lafzını kullanması câiz değildir.¹⁶² Bunun gibi şeyhin talebeye icâzet izni vermediğinde, son dönemden Âlü Humeyd'e göre, diğer tahammül yollarından icâzetin yokluğundaki vasiyye, i'lâm, münâvelele benzetilmektedir.¹⁶³ Yapılan bu karşılaştırmayla vicâde ile diğer tahammül yollarından vasiyye, i'lâm ve münâvele arasındaki benzerlik ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Konu edilen bu üç tahammül yolundan biriyle gelen hadisin rivâyet edilebilmesinin câiz olması için, vicâde yöntemindeki gibi kitabı bulanın kitap sahibinden icâzetinin bulunması gerekli görülmüştür.

İcâzetle birlikte olan vicâde ile eşdeğer kabul edilen, diğer bir vicâde vurgusu ise sahib/mevsuk vicâdedir. Son dönem müelliflerinden Muhammed 'Accâc el-Hatîb'e göre mevsuk vicâde, inceleyen kişinin ulaştığı bilginin

¹⁵⁸ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 153; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348.

¹⁵⁹ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 153; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348.

¹⁶⁰ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; *Fethu'l-muğîs*, s. 153; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, s. 348.

¹⁶¹ el-'Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 228; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, s. 153.

¹⁶² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 127. ayrıca bk. Vecihüddin el-Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti'n-nazar*, s. 240; el-Karâfî, *Letâyifü'l-minen*, s. 103; 'Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, s. 684; el-Münâvî, *el Yevâkit ve'd-dürer*, s. 583; Ahmed Fâtih, *Tercüme-i Nuhbeti'l-fiker*, s. 53; 'Abdünnâfî, *el-Eseru'l-mu'teber*, s. 174.

¹⁶³ Âlü Humeyd, Sa'd. b. 'Abdillâh, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker li İbn Hacer*, nşr. Ebû 'Ubeyde Mâhir b. Sâlih Âl-i Mübârek, İkinci baskı, Riyâd: Dâru 'Ulümü's-sünne li'n-Neşr 1426/2005, s. 173.

Resûlullâh'a (s.a.v.) nisbetinin sahihliği açısından kalbinin mutmaîn olması anlamına gelmektedir. Kendisi hakkında güven tahakkuk eden sahih/mevsuk vicâde, değer açısından icâzetten daha az kıymetli değildir. Değerinin daha az olmamasının sebebi ise aslında icâzet, şeyhden rivâyete iznin de beraber bulunduğu vicâde anlamına gelmesidir. Ayrıca rivâyet eden şahıs; "هُوَ قَوْلُ فُلَانٍ فِي كِتَابِ كَذَا/Filanca filanca kitapta o filancanın görüşüdür" diyerek açıklama yapması gerekmektedir. Bütün bunlara riayet ettiği takdirde ilgili şahıs her türlü emanetiyle birlikte haberi nakleden vaziyettir.¹⁶⁴

Diğer taraftan son dönem müelliflerinden Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1377/1957), kitaplardan bir hadisi semâ yoluyla rivâyet eden bir kimsenin günümüzde asla bulunamayacağını söylemektedir. Vicâde yöntemiyle rivâyet edilen hadisler veya kitaplar hakkında ise, çok nadir istisnaları hariç hepsinin icâzetlerden meydana geldiği yine onun tarafından zikredilmektedir.¹⁶⁵

Kitap sahibinin hayatta olup da vâcide icâzet vermesi veya başkası vasıtasıyla da olsa dolaylı icâzet vermesi durumunda vicâde, icâzetle birliktedir. Vicâde yöntemiyle gelen hadisin, şeyhin hattıyla olması ya da şeyh hayatta değil ise talebenin nüshaya güveninin tahakkuk etmesi icâzetli vicâdede de önemlidir. Bu şartlar gerçekleştiğinde, icâzetli vicâde yoluyla elde edilen hadisin tahammül ve edâsı için herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

V. Sonuç

Mütekaddimûn devri eserlerinde vicâde tanımı bulunmamakla birlikte bu usûlle rivâyet edilmiş hadisler yer almaktadır. Ancak *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye* adlı eserde vicâde yoluyla elde edilen hadislerin rivâyet edildiği bölüm başlığında "Semâsı ve icâzeti olmayanın vicâdesi başlığı" görülmektedir. Görülüyor ki mütekaddimûn döneminde vicâde başlığı ile bir usûl konusu olarak ele alınmamış olsa da ilgili rivâyetler kaydedilmiştir.

Hadis tahammül ve edâ yollarından vicâdenin lügat ve ıstılah manası, vicâde başlığı altında müteahhirûn devri hadis usûlü eserlerinde ilk kez İbnü's-Salâh tarafından verilmiştir lakin o da bu bilgiyi el-Mu'âfâ b. Zekeriyyâ'nın verdiğini eserinde kaydetmiştir. İbnü's-Salâh'dan daha önce Kâdî 'Iyâz ise vicâdenin tanımını "el-hattu" adını verdiğі başlık altında vermiştir. Başlığın ismi vicâde olmasa da aslında ilk ıstılah tanımının Kâdî 'Iyâz tarafından yapıldığı söylenmelidir.

Kâdî 'Iyâz ile başlatabileceğimiz vicâde tanımında, Kâdî 'Iyâz icâzete hiç değinmemiş olsa da İbnü's-Salâh tarafından icâzeti olmayan vicâde olduğuna açıklık getirildiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Kâdî 'Iyâz, vicâdenin muhad-dis hattı veya tashihi olması şartını vurgulamış ve baba ve dede hattıyla bulu-

¹⁶⁴ Muhammed 'Accâc el-Hatib, *Usûlü'l-hadîs*, ss. 246-247.

¹⁶⁵ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasîs*, s. 375.

nan kitapları da aynı sınıfa dâhil etmiştir. es-Sehâvî ise elde edilen kitabın sahibinin kendi yazısı olmasıyla yazının başkasına ait olmasını farklı değerlendirmiş ve ikiye ayırarak vicâdeyi tarif etmiştir. el-Leknevî de itimad duyulan şeyhin hattı olmasını ve hadislerin kitapta isnadlı bir halde bulunması şartını tanımında ele almıştır.

Müteahhirûn döneminde yapılan vicâde tanımları sadece icâzetsiz vicâde değildir. Yine aynı devir âlimlerinden İbnü'n-Nefis ise vicâdede icâzet şartını öne sürmektedir. İbn Hacer, İbn Hanbelî, 'Ali el-Kârî, el-Münâvî de İbnü'n-Nefis'i takip edenler arasındadır.

Son devir âlimlerine gelince Cemâlüddîn el-Kâsimî, vicâde yoluyla bulunan hadislerin daha önce hiç kimseye rivâyet edilmemiş olma şartını tanımında dile getirmektedir. Aralarından Ahmed Muhammed Şâkir, Ahmed 'Ömer Hâşim ve Nûruddîn 'Itr, bulunan kitabın isnadlı olması şartını öne sürmüşlerdir. Usul âlimlerinden 'Abdüllatîf ise şeyh ve râvî hattı olmayıp başka birisinin yazısı olmasını yeterli görmüştür. Meşhur müelliflerin meşhur kitaplarının veya matbu kitaplarının da vicâde olduğu öne sürenler arasında Subhî es-Sâlih de bulunmaktadır. Son devir âlimlerinden Seydişehrî ve Hâtır es-Semîn'in de hadis alma ve nakletme yollarından biri olan vicâdede icâzeti şart koştuklarını dile getirmek gerekir.

Tahammül ve edâ yollarından vicâdenin de diğer usûllerde de olduğu gibi kendine has rivâyet lafızları bulunmaktadır. Hatta bu metotta kullanılan rivâyet lafızların, bulunan kitabın sahibinin hattı olup olmamasına veya musannıf nüshası olup olmamasına ve bulunan nüshanın güven ihdas edip etmemesine göre titizlikle değerlendirilip ilgili lafızların kullanıldığı görülmektedir. Mütেকaddimûn ve müteahhirûn devirlerinde kullanılan rivâyet lafızları ve kul-lanma mahiyetleri değişiklik arz etmemektedir.

Son devir eserlerinden *el-Muhtasar*, *Lemehât*, *et-Takrîb*, *el-Muhtasaru'l-Vecîz*'de, bulunan hadisin, sahibinin kendi hattıyla olduğunda “بَلَّغَنِي”، “قَالَ”، “ذَكَرَ” rivâyet lafızları kullanılarak nakledileceği kaydedilmiştir. Bu eserlerde bahsedilen bu bilgi kaydedilmiş olmasına rağmen sahibinin hattıyla bulunan bir hadis nakledilirken kullanılan rivâyet lafızlarıyla ilgili daha önce verilen eserlerde böyle bir bilgi bulunmamaktadır.

Vicâde yoluyla elde edilen hadis, taşıdığı bilgi değeri açısından da değerlendirilmiş ve hangi sınıf hadis türüne dâhil olduğu usûl eserlerinde söz konusu edilmiştir. Bulunan hadisin yazısı sahibine ait olduğu takdirde munkatı', mürsel, mu'allak veya maktu' hadis olarak kabul edilmiş lakin bir taraftan da taşıdığı ittisalden bahsedilmiştir. Bu durumda yazının kitap sahibine ait bulunmasının, kitap sahibiyle kitabı bulan kişi arasındaki ittisali temin ettiğine dikkat çekilmektedir. Bulunan kitabın yazısının sahibine ait olmama durumu da ele alınmış olup bu kitabın içinde bulunan hadisler de munkatı' hadis çeşidine dâhil edilmiş ancak aradaki ittisalin yokluğu dile getirilmiştir.

Ayrıca kitabın sahibinin hattıyla olması hâlinde dahi varlığı dile getirilen ittisal, vicâde yoluyla elde edilen hadisi müsned hadis çeşitlerine dâhil edememektedir. Bu sebeple cezm sîgalarıyla rivâyet edilmesi belirli istisnalar dışında asla uygun bulunmamaktadır. Hadisi, bizzat rivâyet eden kişiden işitmemiş olup vicâde yoluyla bulunduğu halde işitilmiş intibâi verecek şekilde nakletmek, tedlîse girmektedir. Zaten tedlîs yapan râviler de, tesbit edilmiş olduklarından dolayı eserlerimizde isimleri kaydedilmiştir.

Hadis ilminde yapılan bu titiz çalışmalar, gösterilen itinalar, rivâyet külliyyâtımızın ne kadar özenle meydana getirilmiş olduğunun bizler için bir delili olsa gerektir.

“Vicâde Rivâyet Lâfızları ve Diğer Hadis Usûlü İstılahlarıyla İrtibatı”

Özet: Her bir alanda elde edilen bilginin değeri, bağlayıcılık yönü açısından önemli olduğu gibi dinî konularda da aynı öneme hâizdir. Hz. Peygamber'e ait olan bilgi ile O'na ait olmayan bilginin birbirinden itina ile ayırd edilmesi de son derece önemlidir. Zira dinî ve dünyevî hayatını Kur'ân ve Sünnet perspektifinden yönlendiren Müslümanların, güvenilir bilgiye olan ihtiyaçları ortadadır. Dinin temel kaynaklarından biri olan hadislerin senedinin zikredilmesi, râvileri hakkında bilgi verdiği gibi rivâyet esnasında kullanılan lafızlar da, o hadisin nasıl elde edildiği hakkında bilgi vermektedir. Hadis usûlü âlimlerinin tesbit ettiği rivâyet lafızları ya da edâ lafızları, zikredilen hadis sayesinde elde edilen bilginin kıymetini ifade etmektedir. Rivâyet edilen hadisin hangi usûllerle alındığını ve yine hangi yollarla nakledildiğini isnadta kullanılan kalıp ifadeler haber vermektedir. Hadislerin yazılmasının yaygınlaştığı dönemlerden itibaren görülen tahammül ve edâ yollarından vicâde metoduyla rivâyet edilen hadislerde de kullanılan rivâyet lafızları bellidir. Diğer taraftan vicâde yoluyla elde edilen hadisin ifade ettiği bilginin değeri de yine hadis usûlü âlimleri tarafından ortaya konmuştur.

Atıf: Rahmiye HATİBOĞLU, “Vicâde Rivâyet Lâfızları ve Diğer Hadis İstılahlarıyla İrtibatı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/1, 2015, ss. 41-74.

Anahtar Kelimeler: Hadis usûlü, Vicâde, Hadis İstılahları, Rivâyet lâfızları, Hadis Tahammül ve Edâ Yolları.